

Петар Хр. ИЛИЕВСКИ

КОНТЕКСТ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА ДАМАСКИНОВИ СЛОВА

I

У в о д

1. Дамаскинарската книжнина кај нас одиграла важна улога во развојот на писмениот јазик врз народна основа во периодот од XVI — XIX век, тогаш кога се оформувале литературните јазици и кај другите балкански народи. Елементи од нашиот народен говор проникнувале во официјалниот книжевен јазик уште од XII век. Но тие т.н. суб-стандардни елементи, допуштани во моментот кога на писарите им ослабувало вниманието или во случај на недоволно познавање на книжевниот јазик, нити се така бројни, нити се свесно допуштани, па затоа не можеле да извршат некоја посуштествена структурна промена во писмениот јазик. Таква промена во јазикот извршила дамаскинарската книжнина, каде што се свесно прокламирани идеите на Дамаскин Студит дека треба да се пишува на јазик што го разбира народот.

Во средината на XVI век во Македонија е извршен првиот полн словенски превод на Дамаскиновиот зборник *Θησαυρός* од еп. Григориј Пелагониски на црковнословенски од српска редакција со елементи од народниот говор. На прв поглед јазикот на Григоријевиот превод не се разликува од јазикот на другите постари писмени споменици кај нас, зашто во основата и тој е архаичен. Но ако се анализира повнимателно текстот, ќе се забележи, особено на местата каде што се дава послободен расказ или се толкуваат зборови од Библијата, дека преводачот тука се служи со друг јазик, чија граматичка структура е многу слична на структурата од современиот македонски: синтетичката падежна система е веќе разрушена, засилена е употребата на предлози, наместа членот се јавува сосема спонтано, конструкциите со удвоен објект се многу чести и др.¹ Особено е карактеристична употребата на народната лексика, кон која се обрнувал преводачот откако ќе го исцрпел фондот на книжевниот јазик. Изјавите во насловите дека

¹ Сп. *Крнински дамаскин, со посебен осврт кон Македонскиот превод на дамаскиновиот* Институт за македонски јазик, Скопје 1972, стр. 104—207.

се словата на прост народен јазик, му давале слобода да се служи со народниот јазик, а оваа слобода уште повеќе ја искористиле препишувачите и преработувачите на неговиот превод, кај кои била поразбудена свеста дека треба да се пишува на разбирлив за народот јазик.

Судејќи по записите низ различните преписи од Григоријевиот превод, се гледа дека тој бил во употреба и во XVIII век². Но независно од тоа, изгледа просто неверојатно да немало во Македонија пократки избори на Дамаскинови слова на почист народен јазик уште во XVII век, инаку тешко може да се објасни онаа голема разлика помеѓу јазикот на Григоријевиот превод и зборниците од XVIII век. На друго место укажавме³ дека развојната линија на дамаскинарскиот јазик од XVI до XVIII век претполага неколку посредници. Претстои задача да се откријат тие посредници, доколку и нив не ги постигнала тешката судбина на многу други наши ракописи⁴.

Дамаскините од XVIII век, како според содржината така и според јазикот, претставуваат нова фаза во развојот на нашата дамаскинарска книжнина. Компилаторската работа, која е веројатно и во Македонија започната во XVII век, кон крајот на XVIII век достига своја кулминација. Словата на Дамаскин Студит сами или заедно со слова на други автори (најчесто на Јован Златоуст), биле преработувани од постар на понов дијалектен јазик во скратена форма и распространувани како лектира за народот. По укинувањето на Охридската архиепископија во 1767 година престанал да функционира оној црковен центар што го обединувал нашето духовенство, а образованието (и поради други причини) знатно се намалило и како резултат на сето тоа секој дамаскинар пишувал на својот роден дијалект со примеси на црковнословенизми, русизми (проникнати преку печатените црковни книги од Русија), сè повеќе турцизми и др.

Од преостанатите ракописни зборници се гледа дека во крајот на XVIII и почетокот на XIX век во Македонија кружеле две редакции на дамаскинарски зборници: една од југоисточна, а друга од Западна Македонија⁵. Се забележува голема неуреданост во поглед на содржи-

² Од записите во ракописот бр. 318 од бившата Народна библиотека во Белград, порано сопственост на Полошкиот манастир во Тиквеш на Црна Река, се гледа дека овој ракопис бил во употреба и во XVIII век. На л. 514 имало запис со следнава содржина: сина книга глаголема дамаскин, манастира Полошко, храма светого великокопученика Георгија. Придох и азъ под негови сени и шъцих се во лето в выпльщание господа нашего Исуса Христа, ѿфѣиѣ (1746), сп. и П. Лавров, *Дамаскин Студити и зборници еио имени „Дамаскини“ в югославянской письменности*, Одесса 1899, стр. 10.

³ *Обиди на воведување на јоворниот јазик во писменоста пред К. П. Мисирков*, Зборник по случај стогодишнината од раѓањето на К. П. Мисирков, во печат.

⁴ Сп. бел. 16 од спомнатата статија *Обиди*. . . в. горе бел. 3.

⁵ Како претставник на источно-македонската редакција може да се земе т. н. „Прилепски дамаскин“ од XVIII в. за кој ќе стане збор и подолу. По однос на јазикот тој претставува големо разнообразие. Во основата лежи југоисточно македонско наречје, што се гледа од некои типични фонетски и синтаксички црти: Консонантската група *mn* овде е променета во *vn*: *лавна*, *јоввно*, *јовви*, има редукција на ненагласени вокали *е*: *јоулѣм(а)*, *моумѣ*, *Моуисей*, *жилѣза*, *цар Хоузий* *возоуий* и др.; кратката заменска форма доаѓа зад глаголот: *видѣ јо Маню*. Но истовремено овде се преплетени црти и од централните македонски говори. Така на пр. покрај *коудѣ*, *де*, *дека*, се јавува

ната и на јазикот меѓу зборниците дури и од едно исто време. Тоа зависи од повеќе фактори: од образованието на писарот, од социјалната средина во која живеел и работел, од подлошката со која се служел и др.

Земени одделно дамаскинарските зборници од XVIII и XIX век не прават некој силен впечаток ни со својата содржина, која е всушност продолжение од средновековната, ни со својот мешан јазик. Но ако се има предвид целокупната дамаскинарска книжнина од XVI до XIX век и ако се проследи оној процес на постепено преминување од архаичниот црковнословенски јазик од српска и руска редакција кон различните типови на писмен дијалектен јазик, ќе може поправилно да се оцени вредноста и улогата на оваа книжнина во развојот на книжевниот и говорниот македонски јазик. Треба да се одбележи дека преку преписите и преработките на дамаскинарските зборници уште во XVIII век дошло до комбинирање на јазични елементи од повеќе различни дијалекти, а оваа практика сè повеќе се ширела и трасирала пат за појава на една писменост на наддијалектна основа кај нашите просветители и учебничари од XIX век.

2. Самите дамаскинарски текстови, подредени во еден макар и минијатурен избор, се многу показателни. Преку нив јасно се гледа оној процес на постепено трансформирање на јазикот од архаичен црковнословенски со примеси од народниот говор, во народен јазик со примеси од црковнословенскиот. При сета дијалектна расцепканост, на прв поглед безредие во јазикот и правописот, дамаскинарската книжнина сепак успеала да го озакопи народниот јазик во писменоста. Таа го пробрала патот и за развој на нашата писменост на наддијалектна основа. Со постепено свесно воведување на народниот јазик во писменоста и со упростувањето на правописот, оваа книжнина кај нас го решила важниот проблем за структурата на јазикот. Затоа е потребно систематско проучување на секој од овие зборници поодделно, на нивното потекло и дијалектна база, што без сомнение ќе фрли поголема светлина и на нашата историска дијалектологија.

Дамаскинарската книжнина кај нас не е разработена во доволна мера. Затоа треба да се поздрави секој прилог од оваа област. Повод за оваа статија ми даде тукушто излезената од печат книга *Дамаскини*⁶, Македонски преводи од XVI—XIX век, Предговор, избор, редакција и коментар од проф. д-р Радмила Угринова-Скаловска, во едицијата „Од македонското книжевно наследство“, Македонска книга, Скопје 1975. Замислата да се издаде избор на Дамаскинови и дамаскинарски слова, подредени по хронолошки ред, почнувајќи од најстарите преводи во

и *каге*. Кон овој круг припаѓаат и некои дамаскинарски зборници, кои според Цонев, биле напишани на „југозападно бугарско наречје“.

Западно-македонската редакција е документирана со повеќе зборници: Тетовски, Брџдански, Дебарски, Модрички и др., но сите тие се од XIX век.

⁶ Книгата содржи Предговор — за дамаскините (стр. 5—11), Избор на македонски преводи од Дамаскинови слова од XVI—XIX век, со краток увод кон изборот, податоци за ракописот од каде е земено словото и коментар, одн. објасненија на одделни зборови или фрази зад секое слово (стр. 13—125) и на крајот Речник на туѓи и непознати зборови и форми (стр. 127—134).

XVI век, па сè до крајот на XIX век⁷, е за секоја пофалба. Камо среќа да има повеќе лица заинтересирани за дамаскинарската проблематика, а помладите да подготвуваат магистерски и докторски тези од оваа област, како што има случаи во некои од соседните земји.

Но за да биде таа работа што поквалитетна и од поголема корист за науката воопшто, а посебно за македонистиката, сметам за потребно да укажам дека и оваа материја бара студиозен приод и придржување до извесни принципи од научната методологија. Стогодишниот опит на дамаскинолошки студии веќе установил извесни норми и принципи за иследување на оваа книжина. Најдобри резултати се постигаат преку комбинаторниот метод, кога интерпретацијата на овие текстови произлегува од контекстуалните и компаративните иследувања.

Контекстуалниот метод не смее да се ограничи само на едно слово. Потребно е подробно да се проучи целиот ракописен зборник каде што се содржи тоа слово. Обработката и издавањето на некој фрагмент или цел ракопис — дамаскинарски зборник, особено кога е тоа придружено со објасненија и коментар, бара од издавачот, одн. иследувачот систематско проучување на дадениот ракопис, на особеностите во правописот и јазикот (дијалектот) на писарот. При објаснувањето на одделни зборови и форми не мора да се оди далеку од оваа книжина; објаснението може да се извлече пред сè од контекстот.

Контекстуалниот метод е тесно поврзан со компаративниот. Ако не може да се открие значењето на некој збор во дадениот текст од тој ракопис, споредбите на соодветниот текст со други постари ракописи, што стојат поблизу до оригиналот, можат многу да помогнат. Овие споредби се особено неопходни кога се иследува некој подоцнежен дамаскинарски текст (од XVIII и XIX век), зашто тогаш недоволно писмените дамаскинари можеле многу лесно да искриват поедини зборови, на прво место странски зборови и сопствени имиња, како што ќе видиме подолу. Освен тоа, преку споредбите на текстот со други поранешни и подоцнежни ракописи излегуваат на видело особености од развојот на нашиот писмен

⁷ Изборот содржи:

XVI век: Житије и жизнь преподобныи Маріе Египтенини, слово 27 од *Θησαυρός* на Дамаскин Студит, од ракописот бр. 33 на Киевската публична библиотека, со паралелен превод на современ македонски литературен јазик (стр. 17—45).

XVII век: Поука за тоа да не се плаче по умерените, слово 15 од *Θ.*, земено од ракописот бр. 66 на Српската православна патријаршија во Белград, само во превод на современ македонски јазик (стр. 49—59). За оправданоста дали ракописот од кој е земено ова слово може да се смета за претставник на XVII век, в. долу бел. 19.

XVIII век: едно поучно слово од т. н. Македонски зборник, објавено во Споменик Српске краљевске академије, кн. XXXI, II разр., 29, Београд 1898 год. од Јован Хаџи Васиљевиќ (стр. 63—72);

две слова од ракописниот зборник Ф. Ф. М.—I—5: а. за Архангел Михаил и Гаврил, слово 17 од *Θ.* и б. слово за св. Димитрија, слово 35 од *Θ.* (стр. 73—95, 97—106).

XIX век: три кратки слова од т. н. Тетовски дамаскин: а. за св. Јован Крстител б. за св. Георги, и в. за преподобна Параскева, објавени од Н. А. Начов во Периодическо списание, кн. XXXIX, 1892, под наслов „Две хаджи Јоакимови книги“ (стр. 109—117) и

две слова: а. за недоказаните м'ки от недобитерисаниот пекол, б. од житието на св. Антони Велики, преведени од Јонче Снегар на охридско наречје во 1870, а објавени од син му Иван Снегаров во Македонски преглед год. I, 4, Софија 1925, (118-125).

јазик врз народна основа. Бидејќи дамаскинарската книжнина е заснована на дијалектна база, од особена важност се овде споредбите со современите македонски дијалекти.

Со оглед на тоа што дамаскинарската книжнина е *преводна*, оригиналниот грчки текст на Дамаскин Студит, сосема разбирливо, не може да се игнорира. Интерпретацијата на секој сомнителен збор или форма во словенските дамаскинарски текстови треба да тргне од грчкиот оригинал.

Доколку не се спазат овие принципи, кои впрочем важат и за секое друго научно иследување од ваков вид, неизбежни се грешки и дезинформации, кои не ѝ служат на чест ни на науката ни на самиот автор.

*

Спомнатата работа на проф. Угринова-Скаловска е наменета за широка публика, но со тоа што авторката овде поместува научен апарат, „цитира“ литература, коментира и дава стручни објасненија, таа сака да ѝ придаде на својата публикација поголема научна тежина, со што таа повеќе и се обврзува. Но и објасненијата што се даваат во популарни изданија треба да се точни, а за да бидат такви, тие бездруго треба да почиваат на истите принципи, т. е. на претходни контекстуални иследувања и споредби како со други ракописи така и со оригиналот.

Од Предговорот и забелешките на спомнатиот избор на Дамаскинови и дамаскинарски слова се стекнува впечаток дека авторката води сметка за основните принципи на научната методологија. Да видиме дали се тие принципи применети на дело.

Во забелешките на оваа книга се објаснети некои религиозни термини кои можат да се најдат во секој библиски речник и црковен календар, како на пр. „Пречиста“, епитет на Богородица, „Воздвижение“, Крстовден, 27 септември, „претстави се“ = умре и сл. Дадени се точни податоци и за некои историски, митолошки и библиски лични и месни имиња, како цар Константин, Пелеј, Језавела, Версавија и др. Има и некои доста стручни објасненија, преземени од литературата, како на пр. за *μεταφρασθέν* (стр. 17 и бел. 1 на стр. 45), или за зборот *Κιδεξία*, наместо *κιδεία*, во насловот на 15 слово, (стр. 59, бел. 1) и др. Но паѓа в очи извесна недоследност. Додека едни термини и имиња се објаснети, многу други се оставени без објаснение. Наместа, каде што се обидела да даде некоја своја интерпретација, направени се големи грешки, преку кои не може лесно да се премине. За илустрација ќе приведеме неколку покарактеристични од нив, укажувајќи при тоа како со помошта на контекстуалниот и компаративниот метод може да се дојде до нивното точно значење.

II

Триволија, врија, „варијација“

3. Зборот *Триволија* е употребен во зборот за св. Димитрија од ракописниот зборник Ф. Ф. М-1-5, познат веќе во науката како „Прилепски

од Киевската публична библиотека¹⁰, под реден број слово 35, стр. 229. Од овој ракопис Угринова-Скаловска го зела само словото за Марија Египетска (бр. 27), а за другите, изгледа, воопшто не се заинтересирала. Местото, каде што се спомнува зборот *Триволија* во Ф.Ф. М-1-5, во Григориевиот превод гласи: „цар же тако оубѣдѣ, посла воини и оубѣкнуше его въ мѣсто глаголемое Тривоуналион, што буквално одговара на грчкиот текст: Ὁ δὲ βασιλεὺς, ὡς τὸ ἐμαθεν ἀπέστειλε στρατιώτας, καὶ τὸν ἀπεκεφάλισαν εἰς τόπον λεγόμενον Τριβουνάλιον.

Што се однесува до вториот дел од забелешката на Угринова-Скаловска дека во ниеден текст од житието на вмч. Димитрија Солунски не се определувало местото каде загинал неговиот слуга Луп, треба да се додаде следната реченица зад овој текст: „Некои христијание потајно појдоша и погребоса честни мошти Светому во онија камари“ (стр. 98). — Одовде не е јасно за чии мошти станува збор: за тие на св. Димитрија, или на неговиот слуга Луп.

Ракописот бр. 33 на Киевската публична библиотека, на тоа место, стр. 229, предава ваков текст: мѣци же христѣани възмыше моци светого Димитриа ѿ тѣи страха ради царева и погребосе его тамо въ вани идеже его оубѣтоше“.

Од тука може да се разбере дека Луп загинал веднаш по смртта на неговиот господар, пред уште овој да бил погребен, пак во Солун. Местото *Тривоуналион* е микротопоним и означува *Суг, Суги(ли)иѣ*. Зборот е латински, корадикал со зборовите: *tribus* „триба, округ“, *tribunus* „трибун“ (во Рим имало разни трибуни: *tribunus plebis* „народен трибун“, *tribunus militum* „воен трибун“ и др.), *tribunal* „судски стол“ и др. Прашање е како од *тривоуналион* зборот кај дамаскинарот од XVIII в. стана *Триволија*.

Латинскиот збор *tribunal*, -alis во словенскиот е дојден преку грчкиот, со една чисто грчка фонетска промена + суфикс -ιον, веројатно по аналогија од *δικαστήριον*¹¹ и словенска морфолошка адаптација на зборот, којшто е од овој дамаскинар по погрешка скратен за еден слог, како и многу други зборови, особено странски, во ркп. Ф.Ф. М-1-5.

а. Прво тука има промена на звучниот лабијален оклузив *b* во *v*. Оваа појава во грчкиот може да се проследи уште од хеленистичката епоха. Звучните и аспирираните оклузиви, кои до класичната епоха сосема добро се пазеле во грчкиот, од хеленистичката епоха започнале постепено да преминуваат во звучни спиранти: *b* во *v*, *d* до *ð*, и *g* во *γ*, кое пред *e* и *i* гласот почнало да се изговара како *j*, а аспирираните безвучни консонанти започнале да преоѓаат во безвучни спиранти: *φ* во *f*, *θ* во *þ*, *χ* во *x*, кое пред *e* и *i* гласот се изговарало како палатално *x*. Овие спиранти се артикулирале на истото место на кое се образувале и звучните оклузиви и безвучните аспирирати, имено *β*:*φ*, *δ*:*θ*, *γ*:*χ*, само

¹⁰ За тоа како е набавен микрофилмот од овој ракопис в. Македонски јазик XV 1964, стр. 92—93.

¹¹ Ова е хибридно образување од лат. именка *tribunal* и грч. суфикс -ιον кој, меѓу другото, означува и *месито*, на пр. *αἷλιον*, *κλίσιον*, *ὀπτάριον* и др. сп. P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, Paris 1933, p. 57.

што при нивната артикулација настанувало едно стеснување кое го запирало премиот на воздухот¹².

Првите примери на премин од β во ν можат да се забележат уште во старогрчкиот¹³. Конзервативниот карактер на писмото без сомнение често го скрива ефектот на оваа појава, но оклузивната или спирантската природа на консонантите сепак може да се сфати: било директно во извесни графии, било во транскрипцијата од еден дијалект во други, а почесто во транскрипцијата на зборови од еден странски јазик на грчки или обратно, било, на крајот, во извесни дејства што консонантите ги извршиле на други консонанти, или подлегнале под извесно дејство од други консонанти.

Во времето кога Грција потпаднала под римска власт, II век пр. н. е., грчките звучни оклузивни служеле за транскрипција на латинските оклузивни, на пр. Δέκιος — Decius, Γαβίνιος — Gabinius и др. Но во почетокот на христијанската ера со *B* започнал да се одбележува и латинскиот консонант, одн. полувокал ν : Φλάβιος покрај Φλάουιος. Во еврејските катакомби во Рим од II—III век латинското ν редовно е предавано со грчката буква Β: βίξιτ = vixit¹⁴.

По ист начин и зборот tribunal, -alis во грчкиот се изговарал *τρίβουναλιον*, при сè што графички се разликува грчката бета (*B*) од латинското ν . Преку грчкиот во словенскиот е преминат изговорот со ν како *Тривоуналион* во преводот на еп. Григориј Пелагониски.

б. Како што веќе спомнавме, недоволно писмениот дамаскинар (авторот на ркп. Ф. Ф. М-I-5) изоставил еден слог од средината на овој долг, петсложен, странски збор и вториот елемент од дифтонгот оу: *Триво(уна)лион*.

Недоволната писменост на дамаскинарите од XVIII и XIX век се огледа во недоследниот правопис¹⁵, во мешањето на разни граматички

¹² Cf. M. Grammont, *Traité de phonétique*, Paris, Delagrave, 1933, pp. 67—71, 77.

¹³ Спирантскиот карактер на *B* се јавува во натписи од некои грчки дијалекти многу рано. Има ретки примери на *B* предадено со *F* (дигама), која има фонетска вредност на билабијален спирант како англиското (wau) *w*, уште од класичната епоха на пр. коринтското αμοι ϕ αν, V век пр. н. е., атичко αμοι ϕ βη, или со ν , сп. беотското ευδομον, III век пр. н. е., место ξβδομον. Во памфилискиот во IV век пр. н. е. со истиот знак ν е одбележена и дигамата во почетокот на зборот, сп. Μοιχος и ν како втор елемент од дифтонгот со *a*, сп. αμτος и β во меѓувокалска положба, сп. η ϵ μοτ α ς, ε ρ ι ϵ μοτ α ς од ηβη со значење ε ρ -ηβος. „младич, ефеб“. Обратно, спирантот *F* (дигама) се среќава често одбележен со *B*, почнувајќи од V век пр. н. е. во Лаконија и Арголида, од IV век — на Крит, од III век — во Елида, сп. лаконското Βαστις, V век пр. н. е. (изведено од Β α στ ν „град“), сп. микенското *Wa-tu-o-ko* (PY Ea 136) *Wastuokhos*, сп. Ἀστυόχη (Ил. II, 513) и *Wa-tu-wa-o-ko* (PY A 519, 3); βητ α ηα, IV/III век пр. н. е. парт. на аор. ж. р. = ϵ ιτ α σα = ε ι πο β σα, βιδιος, II век пр. н. е., атички Ἰδιος, арголидското Βορθαύβρας V век пр. н. е., сложено од Βορθός (cf. Bechtel, *H.P.N.*, p. 352), микенското *Wo-tu-ko* (PY X 593, 1) и др. Cf. M. Grammont, l.c. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, I p. 207 s.; M. Lejeune, *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris 1972, p. 54s.

¹⁴ Cf. W. S. Allen, *Vox Graeca*, Cambridge 1968, p. 27—30.

¹⁵ Така во ркп. Ф. Ф. М-I-5, одн. „Прилепскиот дамаскин“, консонантската група ν се предава на неколку начини: *и*, *н*, *ни*, од знаците за интерпункција употребува само точка и кукеста заграда; јазичното шаренило во овој ракопис е до голема степен од ортографска природа, сп. *кресийиѣ* (л. 69), во *некращена* (л. 84), *иерсиень*, *иерси*, покрај *иресиень*, сп. *извади мою иресиень (ош) десницу* (л. 24) и *и ρ сиень* (л. 25):

форми и елементи од разни јазици, а особено во погрешното предавање на странски (месни и лични) имиња, кои не им биле јасни.

Писарот на ркп. Ф. Ф. М-І-5, каде што се јавува третираниот збор, прави грешки и во словенски зборови, обично изоставајќи по некоја буква (тоа не се вообичаени скратувања, одбележени со титли, ами просто грешки), на пр. *срагѣи* (л. 92), м. *смрагѣи*; *росѣиво*, (л. 27') м. *роѣсѣиво* (од текстот на Угринова-Скаловска тоа не се гледа, сп. стр. 100, р. 5)¹⁶. Често прави метатези и во словенски зборови: *всѣи* (л. 32), м. *свѣи*; *везан за јори* (л. 48, Р. У.-Ск. стр. 76), м. *везан за роѣи*. При описот на ангелите во словото за архангел Михаил и Гавриил вели *многа оучѣи хероувим*, м. *многочѣи хероувим(и)* (л. 43, Р. У.-Ск. стр. 74). Сп. уште: *ѣрекѣлѣи ѣо сѣи на чало* (л. 23, во словото за св. Димитрија), наместо *ѣрекѣлѣи, чело*; *чадре* (л. 61), наместо *чагоре* и др.

Но особено се чести грешките при предавањето на странски имиња. Името на вавилонскиот цар *Навоуходоносор* еднаш го предаде *Навахоносор* (л. 63', Р. У.-Ск. стр. 82), со изоставање на слогот *-го-* зад *-хо-*, а подолу *Наводоносор*, изоставајќи го претходниот слог *-хо-* и вториот елемент од дифтонгот *оу*, како во случајот со Триво(уна)ли(он). Митолошкото месно име *Сосдена* го предава како *Сѣена*, без почетниот слог *Со-* (сп. стр. 84); пишува *Сраѣене*, м. *Сараѣене* (л. 61', стр. 85), а името на асирскиот цар Сенахирим, овде *Синахирим*, еднаш во датив е предадено кратко *Сириму* (сп. стр. 81), со скратување на два внатрешни слога. *Валѣасар*, синот на Навуходоносор, кај него стана *Влаѣасар*, со метатеза на ликвидата, името на царицата *Језавела* стана *Велзавел* (л. 60) со контаминација од *Веелзевул*, кнезот на ѓаволите и *Језавел*, која била лоша. Угринова-Скаловска забележила некои од овие грешки и правилно ги поправила, но не отишла до крај.

Издавачот и интерпретаторот на еден текст дури и кога е уверен дека е тој дело на педантен писар, не може а да не го подложи прво на критика. Толку повеќе е потребна критика на текстот кога многу примери укажуваат на грешки од различен вид. Отсуството на таква критика и обидот да се толкуваат погрешно напишани зборови како точни, може да доведе до тешки заблуди во интерпретацијата, како што е случајот со *Триволија*, објаснето со *Триолис*.

в. Во преминот од *Тривоуналион* во *Триволија* потребно е да се објаснат уште два елемента: 1. завршокот *-ион* во *-ија* и 2. промената на дифтонгот *-оу-* во *-о-*.

Видовме дека еп. Григориј Пелагониски во својот превод ја пренесол буквално грчката форма *Τριβουνάλιον* (од латинското *tribunal*, *-alis*) како *Тривоуналиѣиѣ*. Познато е дека странските (грчки и латински) зборови, особено лични имиња, што завршуваат на *-ιος*, *-ius* во словенскиот се примени со една морфолошка адаптација: или на *-иј*, како номинатив или почесто на *-ија*, во основната акузативска форма, сп. овде

¹⁶ Овде може да се приведе и формата *множѣи* (л. 26), веројатно од *мно(ѣ)жѣи*. и *иовѣлѣ моу да носѣиѣ ѣнои на лозѣе множѣи* (сп. Р. У.—Ск. стр. 99). Во Григориевиот превод овој збор гласи *многаци*, сп. ркп. бр. 33 од Киевската публ. библиотека, стр. 230. *Слѣба* (л. 72) веројатно е дијалектизам, м. *сѣлѣба*.

Аниџони(ј), Еркулија, Димитрија, Леонџија, и др. Во грчкиот којне акузативот е основна форма. Стари заемки во словенскиот укажуваат дека се тие преземени од акузативската форма, а не од номинативот, сп. *икона εἰκόνα*, ак. од *εἰκών*, *јајурида ἰαγουρίδα*, ак. од *ἰαγουρίς*, *керамида κεραμίδα*, ак. од *κεραμίς* и др. По аналогија од формите на -ios, -ius и називот *Тривоуналион*, којшто е во грч. и лат. од среден род, е сфатен како да е од машки род и од него е направена основна форма на -ија.

Но, по изоставањето на внатрешниот слог -на- и со промената на завршокот -ион во -ија, би очекувале овде форма *Тривоулија*. Кај авторот на ркп. Ф.Ф. М-І-5, којшто е веројатно од југоисточна Македонија, има често редукција на ненагласеното *о* во *оу*, сп. на *гоулемо се дрџжит* (л. 9), *гоулема пукнатина* (л. 77), *моумче* (л. 92), *Моусеа*, *Моусево* (л. 51'), *цар Хоузиа возоупи* (л. 65') и др. Како овде *оу* да премине во *о*? — Може да се претпостави дека во подлошката, со која се послужил авторот, дифтонгот, одн. вокалот -*оу*- во овој збор не бил напишан во лигатура (§), ами раставено и при препишувањето вториот елемент бил изоставен (в. горе за *Наво(ухо)гносор*, сп. и *собоудисе = собоуди се* (л. 31), не *слободи се* (Р.У. -Ск. стр. 101).

Така, називот *Триволија* е осакатена форма од *Тривоуналион*. Како што спомнавме, тоа е микротопоним во Солун и означува *Суг. Суг(ил)ишије*. Вакви микротопоними се документирани и на словенска територија од средниот век до денес.

4. Зборот *Врија* се среќава во истото слово како и претходниот, на стр. 99 (ркп. л. 26) во следниов контекст: „И друго чудо слушајте, како сотвори свети Димитрија. В Врију беше некој епискуп. Восхоте да идет в Александрију, улезе у кораб. . .“ На стр. 106 зборот *Врија* е објаснет од Угринова-Скаловска без никаква резерва на сомневање под белешка 8: „В Врију — Верија (Бер), град во северна Грција“.

Од понатамошниот текст на расказот се гледа дека овој епископ не беше чул за св. Димитрија. Градот Бер е во непосредна близина на Солун. Култот на св. Димитрија, како што се гледа од неговото слово, брзо се раширил не само во околината, ами и подалеку. Тука се раскажуваат случки во врска со неговиот храм појужно од Бер, во Лариса (Тесалија). Просто е невозможно еден епископ од непосредната близина на Солун да не чул за така многу почитуваниот солунски светител. Откако бил ослободен од ропството и на чудесен начин пренесен во Солун, епископот бил испратен од солунското началство во *неіоваша* земја (NB не град!): „Егда тако почуха солунски кметове, даруваха го доволно и запратиха го на *своју земљу*. И кога појде на *своју земљу*. . .“. Потоа се зборува дека во таа земја пристигнал кораб за да товари камења што требало да се носат во Цариград за поплочување на храмот на св. Мина, Виктор и Викентија. „Тоја кораб (пристигнал) во пристаниште *афријиско*“. Ни овој податок не ѝ сигнализира на авторката да се позамисли дека претходното објаснение за *Врија — Верија* не се согласува со зборовите дека епископот бил вратен во „*своју земљу*“ и таму „во *иријанишије афријиско*“ пристигнал кораб, ами последните зборови ги објаснува

на стр. 106, бел. 9: „*Πριστῆναισιθε ἀφρῆϊσκοε*, вер. *φρῆϊσκο*. Фригија е област во Мала Азија“.

Добро е објаснето дека е Фригија област во Мала Азија, но дали е тоа приморска земја и дали Фригија во ова време имала пристаништа? Познато е дека европските, одн. балканските Фриги кон крајот на II милениум пр. н. е. ја зазеле западна и централна Мала Азија (сп. Илијада III, 184s.). Тогаш, навистина, Фригија се протегала повеќе на запад и север и излегувала на море. Но подоцна, во грчкиот и римскиот период, таа е ограничена само на копнениот дел од Мала Азија, доста далеку од приморските бази. На запад се граничела со Мисија, Лидија и Карија, сите три приморски земји, на југ со Лидија, пак приморска и Писидија (континентална), на исток со Галатија и Кападокија, а на север со Битинија, која излегувала на Црно Море. Во христијанската епоха Фригијците сè повеќе гравитираат кон северо-исток, додека дефинитивно не се установиле во пределите на денешна Ерменија. Следователно, во VI век од н. е., од кое време е и опишаниот настан, Фригија била континентална област и немала пристаништа.

Фактот што се спомнува во контекстот дека епископот тргнал во Александрија (а најпозната Александрија е онаа во Египет), укажува дека земјата за која станува збор е некаде на југ. Во Григоријевиот превод (Ркп. бр. 33 од Киевската публична библиотека, стр. 230) тоа место гласи: *вѣ нѣкы епископъ вѣ африкыстем граде и вѣ єдинъ дньь вьниде вѣ корабль понти вѣ александрию . . . священноначекникъ же солоуьскыи ѿкоже оувѣдѣ вѣщи подастъ потребна епископоу ѿномоу понти вѣ ѿфрикию. Понде вѣ епископъ Богомъ наствлень здраво и мирно вѣ епархію свою . . . Понде корабль вьнѣ . . . вѣ пристанище афригискоє* (стр. 231). Во грчкиот текст, почнувајќи од најстарите изданија, па сè до најновите стои: *ἦτον τις ἐπίσκοπος εἰς τῆς Ἀφρικῆς τὸ κάστρον . . . ὁ δὲ ἀρχιερεὺς τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς ἔμαθε τὴν ὑπόθεσιν, ἐδωκεν ἕξοδον εἰς τὸν ἐπίσκοπον ἐκεῖνον νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Ἀφρικῆν. Ὑπῆγγε λοιπὸν ὁ ἐπίσκοπος, Θεοῦ κατευθύνειον, γερὸς καὶ καλὰ εἰς τὴν ἐπαρχίαν του . . . ὑπῆγγε τὸ καράβι ἐκεῖνο, καὶ ἄραξεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀφρικῆς.*

Треба да се додаде дека во најстарото издание на *Θησαυρός* од 1557/58 и 1562, каде што има и поднаслови за одделните настани и чуда, ова чудо е озаглавено со зборовите: *Περὶ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀφρικῆς*, т. е. За афричкиот епископ.

Интересно е да се одбележи дека во дамаскинарските зборници од Бугарија на ова место се јавува формата *африиски* и *Африија*, сп. Тихомировски дамаскин¹⁷, л. 57': *вѣше нѣкон епискпъ вѣ граде ѿфригын . . . и раз'вѣра солоуьскыи владика това чудо и . . . даде моу что моу трѣбѣ и проводи го да си поиде на свое мѣсто вѣ ѿфригию, л. 68'; онзи корабль . . . понде гдето е пристанище афригиско, л. 68'.*

Не е тешко да се објасни формата *африииски* од *африкииски* и *Африија* од *Африкија*, зашто тука има само озвучување на безвучниот веларен оклузив *к* во соодветниот звучен пар *ї*. Но како од *Африк/ија* стана *Врија* во нашиот ракопис?

¹⁷ Евгения Демина, *Тихомировски дамаскин II*, София 1971, стр. 104.

Овде има: а. една фонетска промена на *φ* во *в* и б. две скратувања на зборот (изоставање на почетниот вокал *А-* и на еден внатрешен слог *-к/и-* кој завршувал на истиот вокал како и претходниот слог).

а. Како што одбележивме (сп. 3. а.), првобитната фонетска вредност на безвучните аспирирани оклузивни во грчкиот *φ* (*ph*), *θ* (*th*), *χ* (*kh*)¹⁸ во хеленистичката епоха била променета: *φ* во *f*, *θ* во *þ*, а *χ* во *x*. Во римската епоха латинско *f* започнало да се предава со грчкиот знак *φ*, сп. Φάβριος, Φλαμίвиος, и др. што покажува дека стариот грчки аспириран оклузив *φ* веќе се изедначил по гласеж со монолабијалниот фрикатив *f*. Со оглед на тоа пак што местото и начинот на артикулација на фрикативите *φ* и *в* се многу блиски, кај Дамаскин Студит, одн. во новогрчкиот, има често замена на *в*-гласот, особено во дифт. на *υ*, со *φ*, сп. φθηνός од εὐθηνός, *ефшин*.

И во нашиот јазик има често мешање на овие два гласа, особено кога е во прашање несловенски збор. Премин на *φ* во *в* се среќава во зборот *фичор*, кој во шарпланинската сточарска терминологија станал *вичор*. Такви замени има многу во народниот говор, сп. *вурна*, *в'сиан*, *врани*, *вренија*, *Вана*, за *фурна*, *фусиан*, *франи*, *френија*, *Фана* (*Фанија*), па и во словенски зборови и форми, како *вака*, за *фака*, и обратно *офчар*, *џојагоф*, *гојгоф* итн.

Писарот на нашиов ракопис исто така прави вакви замени. Веднаш по чудото со епископот од Африка се раскажува за гладот во Солун и меѓу другото се вели: „На *вренскаја* земља многу е жито“ (л. 29, според транскрипцијата на Р. У.-Ск. стр. 100), а пред тоа спомна: „Некои терговци наполнили бежа една гемија да носат у *френска* земља“. На ист начин од него е заменет гласот *φ* со *в* во зборот *Врија* од *Африк/ија*.

б. Што се однесува до изоставањето на почетниот вокал *А-* од овој збор, треба да се напомене дека и оваа појава не е усамена кај писарот на ркп. Ф.Ф. М-И-5. Кога ќе сретнел првпат некој несловенски, нему непознат збор, тој често го искривувал, зашто не го разбирал. Така, третиот син на асирскиот цар Сенахирим *Асорган*, којшто се зацарил по смртта на татка си, овде е предаден како *Согран* (в. кај Р. У.-Ск. стр. 82, ркп. л. 62'), со изоставање на почетното *А-* и метатеза на ликовидата *rg* во *gr*. Кај личното име, пак, *Никифор*, грчкиот член е споен со името и на л. 34 и 35 неколку пати алтернира: *Никифор*, покрај *Оникифор*.

¹⁸ Тоа јасно се гледа прво од случаите каде што има дисимилација на аспирираната, т. е. кога во еден збор се случуваат две аспирирани, тогаш едната од нив се дисимилира и тоа *φ* преоѓа во *p*, *θ* во *t*, а *χ* во *k*, сп. πέφικα, од *φέ-φικα, τίθημι од *θι-θημι, κιχαίνω од *χι-χαίνω. Второ, во грчката фонетска азбука одделни букви од семитското писмо се употребени со значење на аспирирани: *T* неаспириран, покрај *Θ* аспириран безвучен дентал; за *φ* и *χ* во најстарата азбука се употребувале по две букви *ph*, *kh*, одн. *gh* пред веларни гласови и консонанти, сп. Μελος ἀδελφῆων, ὀρχήστρας, Κηίρον, Ἀστροειφός (Thea VII век пр. н.е.). Трето, од транскрипцијата на грчки зборови во класичнолатинскиот. Во постарите латински заемки аспирацијата не се бележи, зашто таа е рано избугена во латинскиот јазик, сп. *purpura* од πύρρα. Но од II в. пр. н. е. учените Римјани започнале по углед на грчкиот да бележат аспирирани гласови, сп. *Philippus*, *Corinthus*, *Antiochus* и др.

Повеќе случаи со изоставени средни слогови видовме горе во врска со *Триволија* (сп. 3. б.).

Така зборот *Африкија*, одн. *Африк/ија* во овој ракопис е предаден без почетното *А-*, со изоставање на еден цел внатрешен слог и со фонетска замена на *ѳ* во *в*.

Ако се проанализира подетално текстот само на ова слово и ако се сфатат правописните и јазичните особености на писарот, интерпретаторот ќе најде објаснение за многу работи во самиот текст и не ќе има потреба да прави хипотези кои немаат никаква врска со дадениот контекст.

5. Еве уште еден пример на интерпретација која нема никаква врска со текстот. Таа се однесува на една реченица од петнаесеттото слово на зборникот *Θησαυρός* од Дамаскин Студит, за погребението, одн. за тоа да не се плаче за умрените, „земено“ од рkp. бр. 66 на библиотеката од Српската православна патријаршија во Белград, како претставник на наши дамаскини од XVII век¹⁹. Словото го предава Угринова-

¹⁹ Во XVII век во Бугарија се јавуваат преработки од стариот словенски превод на Дамаскинови слова (познат под името „Средногорски круг“, или според Донка Петканова „Рилски превод на дамаскиниот“) на почист говорен јазик. Во Македонија досега нема откриено такви ракописи од ова време. Ракописот бр. 66 од Патријаршиската библиотека во Белград не е таков претставник од XVII век, како што би можело од прв поглед да се разбере. Тој е препис на првите 16 слова од Григоријевиот превод без суштествени промени во неговиот јазик и содржина (затоа Угринова-Скаловска и го преведува текстот „земен“ од овој рkp). Во 1960 год. извршив споредба меѓу овој ракопис и Крнинскиот дамаскин и констатирал само незнатни правописни разлики, меѓутоа содржински тие се наполно идентични (сп. Македонски јазик XI—XII, 1960—1961, стр. 41, 44, 61—64). Податоците изнесени овде не се „попатна белешка“, а резултат на детално проучување на ракописот. Во 1968 г. извршив и систематски споредби збор по збор од словата за Цветници, делумно за Пасха и Сретение и целото слово за Воведение на Богородица од овој ракопис со запазените текстови од другите ракописи на Григоријевиот превод, а резултатите ги објавив во *Крнински дамаскин*, сп. стр. 67—74. За илустрација на тоа дека нема суштествени разлики меѓу овој ракопис и преписите на Григоријевиот превод од XVI век, прилагам по три фотографии на ист текст од поуката на погребение (сл. 15) од рkp. бр. 66 и Крнинскиот дамаскин.

Записот што се наоѓа на последниот лист од овој ракопис: вѣ лето, ѡрѡѡѡ, т.е. 1657 е, навистина, важен за датирањето на ракописот, но има други податоци кои укажуваат дека тој припаѓа кон кругот на дамаскини од XVI век. Хартијните знаци на овој ракопис покажуваат производство од самиот почеток на XVII век и на ракописи, пишувани на хартија со истите знаци има многу постари записи, сп. Паримејник од Винча со запис од 1611, Македонски јазик год. XI—XII, 1960—1961, стр. 44. Така, ракописот бр. 66 е препис (од трета или четврта рака) на Григоријевиот превод; тој е направен во почетокот на XVII в., но по однос на јазикот и содржината припаѓа на најстариот круг преписи.

На стр. 58 и самата Угринова-Скаловска нагласува дека „јазикот на овој дамаскин е наполно идентичен со (јазикот на) Кичевскиот дамаскин од XVI век“, само што, Кичевскиот чува повеќе ортографски архаизми“, што е сосема верно. Понатаму на истата страница Угринова-Скаловска забележува дека „ракописот на Патријаршијата (бр. 66) носи траги на *ошиѡѡување* (подвлеченото наше!) настанати при препишувањето — знак дека архаичниот јазик на текстот бил за препишувачот недоволно близок. Затоа, објаснува таа, ова слово и го даваме само во превод на современ македонски јазик“.

Последниве зборови на Угринова-Скаловска спонтано го побудуваат прашањето: Од кој ракопис извршила таа превод? Од патријаршискиот бр. 66, како што тврди во уводот и на страна 57s., или од Крнинскиот дамаскин?

храмѣ бжѣихъ . мнѡгашнже млюхъ ваше блго
 твѣтныє ѡсради . нвѣспоминахъ вы . ѡкоств
 трѣнѣнїемъ нсѣблгодаренїемъ да прѣтрѣпи
 ѡумрѣшихъ погрѣбающїхъ се . нданетвори
 метакобезнмно непобно . ннжѣ ѡкоже аше
 погыбшїмъ , нмѣнѣсѣ ѡхѣ прѣставлѣшнхъ
 нданеплатете непобно . себѣ любн мнцн да
 платнмъ , мѣшнхъ дары да нмъ . аше не оуцѣ
 ломждры мсе ѡумрѣшихъ братїахъ нашнхъ ,
 когда апокаемсе ; аше ѡтма явлемозры
 кацы бываемъ ннесѡбращанмсе ; когда да
 нсправысе самысебѣ , сегоради да платнмъ
 себѣ млювнсе . нне явлемсе ѡкобесѣ мрѣ
 тны . зане єдннхъ съ мрѣтнн . нпро
 чее нннѣ . вѣвсѣхъ ѡсѣженїебжїе прѣда
 нное равно . съ мрѣть царанентсе . архїерея
 непочнтаеть . старца непомлаеть . красн
 таненавнтъ . єдннороные не оумнлосрдн
 тсе ннжесазы зрнтъ . кнѣзе не трѣтѣше
 ть . господїе не вѣоумьскон вѣлагаетъ . ан
 цанезрнтъ . нвѣвѣсѣ грѣть , сегоради нн
 мъ слышн сѣ на земн , зѣрананѣа , аше сѣво
 улнсоу добра дшескоєєради . днѣсѣвѣпола
 тн , нзѣравѣсѣбѣ , днѣвластелнн нвєлн
 кѣ , зѣрасмѣде нво нгає тѣвїе плѣмн днѣвє
 лн тавн ннепрїятеланъ , нзѣрасмѣренъ нбє

ГЛАСНЬ . ДНЬ РАУЕТСЕН БЕЛНТСЕ , ИЗ РА СМЪДНТ
 ѿ БЛАГОЕ ВОНЕ МНОЖАЕ . МНОГАЩН ЖЕ ВЪ ПРА
 ШАЕМЪ ДРУГЪ ДРУГА . ГЕ ѿНЫ ЕЩА КНѢЗЬ , ГЕ
 ЦРЬ БЕЛНКСИ . ГЕНАСНЛННКСИ И ГЕ ѿ ДЕЛНВЬ ;
 ГДЕ ХУЩННКСИ И НЕ ПРАВЕННКСИ ; ГЕ ХУЩННКСИ
 И БЫ ДАНКЪ ; ПОНДОШЕ ВЪ МѢ ТО СТРАШНОЕ И
 ПРѢ СЛАВНОЕ ; ГДЕ ; НА ЖЕ Е СОУДН СОУДІАМЪ
 НА ЖЕ Е СТРАШНЕНШН СТРАШНЫ . ЦРЬ ЦРЕМЪ .
 ТА МО НА ЖЕ ВЪ СРАВНОСТОЮТЬ . РАКЪ ПРА
 БЫЕ . СВОБОДНЫ И БЛАГОРОНЫ . НЕ ТЪ СНИ . ГРѢ
 ШНЦИ . ПРАВЕНЦИ . ПРАВЕНЦИ ЖЕ ВЪ КЪ ТАВА
 ЕМИ , ГРѢ ШНЦИ ЖЕ О СЪ ЖА ЕМИ . ГЕ ТЪ МО
 ЦРЕМЪ ПОНКІДАНІЕ , КНЕЗЕМЬ БЪ ЗМОШЕНІЕ ;
 ГДЕ БОГАТНМЪ НЕ МНОЛО ГЕ ДІЕ ; ГЕ СОУДІАМЪ
 ЛНЦЕ МЕРІЕ , ГЕ ДО БРОТА ЮНО ТАМЪ МНОГО ІА
 ВЛЕННА ; ЮНОША НЕ РА ЗУМНЪ . ГЕНМѢ КЕНА ДЪ
 ЖОУ ЖИТН МНОГО ЛѢТЬ . ЮНОША КРОУКЪ КНЕ
 ЛНТАВЪ . ПРОТРЕ КТО ЗЕВЕЛНТАВН . ТАМО БЕЗ
 МЛТНВЪ . ЗЕПІА НЦА , ТАМО ПОНЕ НН ЕДННХ
 КАПЛЮ КОДЪ И МАТЬ . ЗЕГОТОВЪ ВЪ ЗЛО СЛОВІЕ
 И КАРАНІЕ , И ТАМО СЪ ЗАНЪ НОУ КАРАЕМЪ . ЗЕ
 ГОТОВЪ НА НЕ ПРАВЫ И НА ВЪ СУЩЕНІЕ , НЪ ТЪ
 МО СЪ ЖЕ ВЕНЪ И ПОВІЮ СЪ ЗАНЪ . ГЕ ТАМО ПРѢ
 МОУ ДЪ БРАТІЕ МОА ; ГДЕ ВЛАСТЕЛННЪ , ГДЕ СЕН
 ЛННКСИ ; ГЕ ПРѢ СТОЮЩН ЕМОУ МНОГІН И КЕЛН
 КІН . ГЕ ѿНЫ И ЖЕ ПІЮТЬ ВІНО СЪ И ГРЫ И СКИРКА

Од Предговорот, како и од др. белешки (сп. бел. 19 на стр. 94), се стекнува впечаток дека авторката прави споредби на одделни зборови и со грчкиот текст. Но овде, изгледа, уверена дека го „решила“ проблемот и не се запира на ова место, каде што и покрај објаснението со *варијација*, се покажуваат јасни знаци на расипан текст. Да видиме како гласи тоа место кај Дамаскин Студит: „ἐκεῖ ἀδελφὸς τὸν ἀδελφὸν δὲν λυτράνει; τὰ καλὰ ἔργα βοηθοῦσιν ἐκεῖ· τίποτες δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, εὐλογημένοι Χριστιανοί, ὀλίγη θεραπεία, καὶ ὅλα καταχλοῦνται. . .“

Во превод тоа гласи: Таму брат брата не ослободува. Добрите дела помагаат таму. Ништо не е човекот, благочестиви христијани. Мала услуга (милост), и сè се разрешува“. Со последнава реченица се потсилува мислата на претходната дека само „добрите дела таму помагаат“.

Како дојде до грешка кај еп. Григориј да зборува тука за некаква жетва? На друго место²⁰ привеодвме доста примери на погрешно прочитани грчки зборови од еп. Григориј и, следователно, тие се погрешно и преведени. И овде зборот *θεραπεία* „служење на друг, услуга, милост“, е прочитано како *θέρισμα* „жетва“, или пак во оригиналниот превод тука стоело жр̄т̄ва кое подоцна од некој писар било предадено жетва.

Во Предговорот Угринова-Скаловска одбележува дека во преводот на еп. Григориј има и грешки. Ако дошла сама до тој заклучок, како што се стекнува впечаток од нејзините зборови, бидејќи тука никого не го цитира, навистина е чудно како не се однесла покритично кон ова место, ами само зборот *жетва*, кој како што видовме не е автентичен, ѝ дал асоцијација на стихот од IX глава во Евангелието од Матеја, каде што се вели: „Жетвата е голема, а работници малу“. Меѓутоа, на ова место од 15-то слово на Дамаскин Студит не станува воопшто збор за работници. Освен тоа, треба да се нагласи посебно дека не се вообичаени варијации на евангелски текстови, особено не кај Дамаскин Студит.

*

Можат да се приведат и други вакви интерпретации²¹ во оваа книга, но и од горните може да се извлече следниов заклучок: Како прва и основна задача на издавачот и интерпретаторот на стари текстови, па и на дамскинарски, е *критичкиот однос кон ѝексѝот*. Критиката и студијата на текстот бара многу споредби и проверки од најразличен вид. Ако изостане критиката на текстот, интерпретаторот губи тло под себе и ќе биде принуден да прави излишни хипотези кои немаат никаква врска со контекстот.

²⁰ Сп. *Григориј Пелајонски како ѝреводач од ѝрчки*, Годишен зборник на Филозофски факултет, Скопје, том 23, 1971, стр. 447—478.

²¹ Такви има особено при објаснувањето на грчки и латински зборови и имиња. Името *Деница*, на стр. 74, го објаснува како превод од латинското *Lucifer*, сп. стр. 93, бел. 4. Таа мисла е повторена и на стр. 123 во житието на св. Антони Велики, превод од Јонче Снегар, во бел. 2: „Еосфорос е превод на грчки од латинското *Lucifer*. Луцифер или Еосфорос е име на предводникот на грешните ангели што се побуиле против Бога и станале ѝаволи“. — Треба да се забележи дека *Ἐωσφόρος* е стар грчки збор, се среќава во најстарите литературни грчки творби, кај Хомер во Илијада 23, 226; кај Хесиод, *Теогионија* 381; Пиндар, *Исѝм. оди* 4 (3), 24 и др. Латинското *Lucifer* е превод од грчкото *Ἐωσφόρος*, а не обратно.

На стр. 93, бел. 3 се вели дека Григориј Богослов, Назијанзин, бил. . . *панеѝририк*. *Πατηγυριδικὸς λόγος* е свечен, празничен говор; Григориј Богослов бил автор на *панеѝрици*, а не панегирик и др. сл.

III

Превод на Дамаскинови слова од архаичен на посовремен јазик

6. Како што одбележивме горе, првиот превод на Дамаскиновиот зборник *Θησαυρός* е во основата на архаичен црковнословенски јазик. Колку и да имало во него елементи од народниот говор, народот не го разбирал јазикот на овој превод. Затоа подоцна се јавуваат „преводи“ на посовремен јазик од преводот на еп. Григориј. Тие „преводи“ од подоцнежните дамаскинари се поскоро преработки и парафрази, отколку буквални преводи.

Подоцнежните дамаскинари внесувале во словата ред стилски и текстуални промени, обично скратувања, а наместа си дозволувале и раширување на текстот. Правејќи ја содржината на текстот подостапна за поширок круг слушатели и читатели со осовременувањето на јазикот, дамаскинарите си допуштале слобода на одделни места да го менуваат и текстот. Така, при описот на опсадата на Солун од Словените, кои се од Дамаскин Студит овде наречени τὸ γένος τὸ ὀρθόν καὶ ἀπάνθρωπον—, што е дословно преведено од еп. Григориј Пелагониски: ρωδ соу-ровѣ и везчи(овѣ)чень, дамаскинарот од XVIII век (авторот на т.н. Прилепски дамаскин) воопшто нив не ги спомнува. Во почетокот ги нарече Сарацени, а подолу, кога тие ја запалиле црквата на св. Нестор, вели: „началник црковни великим гласом возопи: Солунски људје, скоро станете! Придоша Арбанаси, хоштут вси нас да погубат“ (во транскрипцијата на Р.У.-Ск., стр. 102). На таков начин словата се осовременувани не само од јазична страна, ами и од содржинска.

Нашите дамаскинари од XVIII и XIX век биле слабо писмени и правеле грешки. Но треба да се забележи дека нивниот „превод“, одн. парафраза на словенскиот текст, точно ја предава смислата на словата. Тие го знаеле доволно црковнословенскиот јазик за да можат да ја сфатат содржината од подлошката и да ја предадат попросто на разбиралив за нивните современици јазик. Бидејќи голем дел од содржината на словата им бил познат и од други извори, а живееле со духот на таа материја, тие навистина можеле точно да ја предадат неа без реторските украси што изобилуваат кај Дамаскин Студит и во преводот на еп. Григориј. Само, поради слабата писменост, правеле обично правописни грешки, биле недоследни во правописот, а особено кога првпат среќавале некое странско име, него погрешно го предавале, или сосема го изоставале. Така во словото за арх. Михаил и Гаврил при описот на нападот на Ерусалим од страна на асирискиот цар Сенахирим, кај еп. Григориј читаме: Проче царь Сенахеримъ, въсхотѣ плѣнити Иер(оу)салима. и събра все вои свои и посла их въ Иер(оу)салима съ единого господіе емоу. Риѣака имѣ емоу. Ова место дамаскинарот од XVIII век го предава кратко: „Синахерим хотјаше да пленит Јерусалима, посла много војска сос своего везира“. Името тука го прескака, а кога поворно го сретна, го нарече „Рапсакѣја“.

Бидејќи оригиналниот текст на Григориевиот превод би бил тешко разбирлив за поширок круг читатели, сосема е оправдано што Угринова-Скаловска се решила да преведе два слова од овој старински превод на современ македонски јазик: 1. Словото за Марија Египетска (сл.27 од Θ.), кое е дадено и во оригиналниот текст со упростена транскрипција (тоа е земено од Топличкиот дамаскин, одн. од микрофилмот на ркп. бр. 33 на Киевската духовна академија, сега Публичната библиотека, којшто претставува втора половина на Крнинскиот дамаскин, сп. горе бел.10) и 2. Поуката за тоа да не се плаче прекумерно за умрените (сл. 15 од Θ., в. горе т.5 и бел. 19), — само во превод на современ македонски јазик.

Угринова-Скаловска нагласува дека овде дава „буквален превод“. Наместа преводот е добар, на коректен литературен македонски јазик. Но погрешната интерпретација на одделни зборови и фрази ми дадоа повод да се посомневам и во неговата точност, зашто штом еден текст не е разбран правилно, тој не може ни да биде преведен точно. И навистина, при едно повнимателно читање, не е тешко да се забележи дека овде се допуштени неточности од различен вид, кои во голема степен ја менуваат мислата на Дамаскин Студит. Треба веднаш да се напомене дека во второто слово, каде што не е даден паралелен текст од стариот превод, има многу повеќе грешки отколку во првото.

Грешките што ја менуваат, па дури и искривуваат мислата на контекстот, би можеле да се класираат во три групи:

- а. лексички,
- б. граматички и
- в. стилистичко-синтаксички.

7. Како што во интерпретацијата на одделни зборови надворешната сличност на зборот била пресуден фактор за давање објасненија, на пр. *Врија* = *Верџа*, мала „*жешџа*“ (?) — *жешџаша* е голема и др. и во преводот се тргнувало од надворешната сличност на зборовите, обично синоними, без да се води сметка дека во дадениот контекст, тие го немаат истото значење што го имаат денес. Така, на пр.:

доброшџа овде се преведува со „добрина“, наместо со „убавина“, и „красота“;

миръ — со „мир“, наместо со „свет“;

свѣшѣ — со „свет“, наместо со „светлост“;

ѿерсѣшѣ — „прст“, наместо „земја“ итн.

За илустрација ќе приведеме неколку примери, каде што се губи смислата на текстот поради спомнатите и други лексички грешки.

Во Поуката за погребение стр. 50 преведува: „Каде е добрината на младите многупоказана?“ Текстот на еп. Григориј на тоа место гласи: *Γαὶ δὲ добротᾶ юноτῶν πολλῶν ἰδῆται*; а оригиналниот грчки текст: *ποῦ τὸ κάλλος τῆς νεότητος τὸ πολυφάνταστον*, т.е. „каде е многуобразуваната убавината на младоста?“ Зборот *доброшџа* „убавина“, за *κάλλος* е добро разбран од еп. Григориј, тука се зборува за она што е карактеристично за младоста, т.е. „убавината“, а не за „добрина“.

како архаизам сè уште се употребува во народниот говор (сп. поговорката: *ѝрс и ѝлева*, т.е. безброј). Спомнувањето на зборот *ѝрсѝен* можело да даде асоцијација за *ѝрсѝи*, но ако се имаше на ум содржината на текстот, немаше да биде допуштена оваа грешка. И на ова место и подолу во ова слово се нагласува: „Да не земеш ништо од мошти, остависте ме цел во мое отечество“ (стр. 99). Истата мисла е искажана на подруг начин и на стр. 101. „Узе прст“ би било во спротивност со горните мисли, зашто и прстот е дел од моштите.

Само на недоволна будност се должи фактот што некои зборови, чие значење може да се најде во секој почетен учебник по старословенски, овде се погрешно преведени. Покрај горните, можат да се приведат и други примери:

„Многумина, браќа мои, сме виделе вчера, живи и како зборуваат и се *лудѝи*“ (подвлеченото наше!), стр. 49. Кај еп. Григориј тоа место гласи: *Μνωσέϕχ βρατέ μοα видѝμι вѝвчера живоϕϕиϕи иже и βεϕѝдоϕϕиϕи и сѝрадоϕϕиϕиϕа сѝ нами*, каде што се последните зборови буквално преведени од грчки: *ϕπου ѝμιλοϕϕαν και ѝσυγγαίροντο*. Грчкиот збор *ѝσυγγαίροντο* и адекватниот превод на еп. Григориј *сѝрадоϕϕиϕиϕа сѝ нами* немаат никаква врска со преводот „се лутат“. За тоа како е настаната грешката в. бел. 19.

„Вчера сакани, денес невидени“ (стр. 54) е погрешен превод на вчера *любѝми*, и днѝсь *некна>видѝми*, кое буквално одговара на *ѝχθѝς ѝγαπημένος, και сѝμερον миσημένος*, т.е. „вчера сакан, а денес *омразен*“ (во смисла што мртвото тело дури и на најблизок не може да се чува долго дома), не *невѝген*. (За формата *невѝдимоϕ* наместо *ненавѝди(мо)моϕ* сп. и *Slovník jazyka staroslovenského II*, Praha 1965 s., стр. 374).

Таа мисла продолжува и понатаму: „Вчера се додирнувавме и бакнувавме, а сега сме неспокојни да се видиме барем за малку“. Овде се неадекватно преведени зборовите: *годирнувавме* и *несѝкојни* и кај Григориј Пелагониски: *вѝвчера ѝεεεαεϕѝмоεε и ѝѝελοαϕωи и вѝ мало вѝϕиѝѝ сѝмоϕϕиѝиѝε поне да видѝиѝε*. Грчкиот текст тука гласи: *ѝχθѝς τѝν ѝγκαλιζѝμεθα και τѝν ѝφιλοϕϕαμεν, και ѝεε ѝλιγον καιρον συγγαиѝμεθα και ѝν ѝν ѝдоϕϕμεν*, т.е. „Вчера го прегрнувавме и го бакнувавме, а за кратко време се одвратувавме дури и да го гледаме“.

8. Словото за Марија Египетска е повнимателно преведено, но и овде има непедантности. Од него ќе приведеме неколку *ѝрешки од ѝрамаѝичка ѝприрода*, кои ја менуваат уште повеќе мислата на Дамаскин Студит отколку лексичките грешки:

На стр. 31 во преводот на житието на Марија Египетска стои: „Нејзините *свеѝи ѝреови* (подвлеченото наше!) и каење сакам да ви ги раскажам денеска, ѝубезни“. Тоа би требало да биде превод на зборовите: „тоѝ светѝе грѝси и покаанѝе ϕѝоϕ поведати днѝсь, любѝмиѝи“ (сп. стр. 17), кое наполно одговара на грчкиот текст од Дамаскин Студит: *Αϕτѝѝ τѝѝ ѝγѝας таѝѝ ѝμαρτѝαιѝ²³ και τѝн μετανοιαν βοϕλομαι ѝν διηγηθѝω сѝμερον*,

²³ Формата *ταѝѝ ѝμαρτѝαιѝ* овде не е датив плурал, ами акузатив плурал. За ваквите форми в. П. Хр. Илиевски, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, т. 23, 1791, стр. 463—464, бел. 37 и *Крнински дамаскин*, стр. 27—28, бел. 43а.

εὐλογημένοι Χριστιανοί, т.е. „на оваа светица греовите и покајанието сакам да ви ги раскажам, благочестиви христијани“. *Свейи греови* е *contradictio in adjecto*. До ваква груба грешка не би дошло да се водело сметка за граматичките форми: тоа од тоа е генитив сингулар и се согласува со светые (генитив присвоен), т.е. „на таа светица“, а греси и покајные се објект во акузатив на преодниот глагол поведаати. Поврзувањето на еден генитив сингулар со акузатив плурал (при сè што се тие различни: акк. плур. од показната замена *шъ, ша, шо* ќе гласеше за м. и ж. род *ты, а не шое* одн. *шоа*), доведе на ова место до бесмислица.

Подолу (стр. 32) во истото слово читаме: „Има ли некој во пустињата што ќе ми ги преумножи моите добродетели?“, превод на: *всть ли же кто въ поустыни иже ме прѣумножит въ добродѣтелихъ*, кое одговара на грчкото: *τάχατες εἶναι τινὰς εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου με περισσεύει εἰς τὴν ἀρετὴν*; т.е. „Еј дали има некој во пустињата што ме надминува во добродетелта?“. Грешката е настаната поради тоа што акузативот *ме*, објект на *прѣумножит* (не сосема точно преведено, во овој контекст *περισεύει* = „надмине“) е земено како присвојна придавка и согласувано со локативот плурал *добродѣтелихъ*.

„Оче Зосима“, му се обраќа Марија Египетска, „ти треба да ме благословиш, дека си свештеник на вишниот Бога и дека многупати стоиш во светиот жртвеник и го молиш Бога *заради друи греови*“ (подвлеченото наше!), стр. 33. Крајот на реченицата, каде што се содржи причината зошто Зосима треба да ја благослови светицата, овде е предаден сосема бледо. Грешката е пак од граматичка природа. Присвојниот генитив во ради *инѣхъ грѣсѣхъ* не е сфатен, исто како во зборовите тоа светые грѣси (в. горе). Во изразот ради *инѣхъ грѣсѣхъ* има два генитива, различни по функција (*грѣсѣхъ* зависи од предлогот ради, а *инѣхъ* — присвоен генитив), меѓутоа тие се во преводот поврзани така, како да образуваат синтагма од именка и атрибут. Изразот овде, всушност, значи: „го молиш Бога заради греовите на други“. како што е и во грчкиот оригинален текст: *παρακαλεῖς τὸν Θεὸν διὰ ἄλλων ἁμαρτίας...*

Не е точно преведена ни реченицата „Радост има или *имало заради единсѣвениош грешник* што се кае“ (стр. 31, подвлеченото наше!). Овде не е во ред и транскрипцијата на словенскиот текст²⁴ кој гласи:

²⁴ Има и други слични пропусти во транскрипцијата на ова слово. Погрешно е прочитан зборот *въспиннаше* на стр. 18: *ѣа вси линаше старѣцъ*, наместо *ѣа въсп<о>минаше старѣцъ*, писарска грешка е замената на *о со и*, сп. и грчкиот текст: *αὐτὰ ἐνθυμούμενος ὁ γέρον.* (в. слика бр. 8, ред 15). Преводот на оваа транскрипција, на стр. 32, содржи неправилно поврзување на *ѣа* и *въсин*.

Погрешно е прочитан зборот *стоишоу* на истата страница, наместо *стоишоу <вншоу>* за *στεκόμενος*, сп. подолу *вѣсѣдоушоу старѣцъ* и *тенишоу* за *συντυχαίνοντας ὁ γέρον, καὶ πηλαλῶντας*.

Наместа има додадени зборови, како на пр. *или... или...* на стр. 17 р. 9 и 10; погрешно разбрани лигатури, на пр. *шр* во крајот на редот, така често употребувани од писарот на овој и Крнинскиот ракопис, сп. *простѣхъ* на стр. 26, р. 9, наместо *простъ*; наместа не се забележани знаците на интерпункција и поврзани се по две реченици во една, сп. на пр. *вѣста авѣ старѣцъ* и *пнде вѣ оноа монастыри*, и *вѣложи метани* и *вста тамо* (стр. 18). Овде е изоставена точката и надоврзана следната реченица: *вѣчани же инѣхѣшъ...* За да се појасни текстот, во преводот (стр. 32) двете реченици се поврзани со причинскиот сврзник *зашто*, а тоа веќе ја менува мислата.

СЛО
107

аггъеркыи кѣсолныи естѣи . въ црѣкви нѣмъ
 еже въ днѣхъ селамъ дѣлѣти . съенетнии кѣсѣ
 наше . емоу поблагодарити нѣмъ пѣвкыи въ ксѣ
 дца априліа . а . не ю нелѣ . стжа тетри десе
 ници . житіенъ живъ прѣобныи мариіе естѣ
 ниин . метафраста посѣще азъице . ѿ моноа
 послѣна да маскуна и подіакона ноути телеа
 сеаіенѣкое допросѣ любыи ници покаяніе . и тѣо
 таковоѣ . іако въ еакъ іакъ еспа етсе . кѣ еакыи .
П грѣшнѣи каеетъ . въ еакыи злобыи ѿ грѣкаеетъ .
 нѣмъ ни конгрѣеже и вацаеетъ бѣе іака іака
 покаяніе и коритъ келіа радома нѣдѣ . ньогъ и
 аггъсо . іакоже по келѣнгѣ въ ет . мѣ еуліи . радо
 бы каеетъ на нѣмъ ѿ еднѣи грѣшнѣице каюции се .
 покаяніе е ѿищеніе дшнѣи . и кто роікрѣніе .
 зане кто ѿ еднѣи нѣтъ прѣвое ікрѣніе съ грѣхми .
 на кыи покаяніе мѣ прѣобрѣтаеетъ . покаяніе
 е келіа полдѣ грѣшнѣица іакъ . іакоже въ етѣль
 сѣхютъ кнѣи и црѣкѣи нашеи . ѿ таковоѣ пока
 аніе е спсѣше мнози грѣшнѣицаи . и не грѣшнѣи
 е спсѣсе . нь не стѣи нѣише и покаяніе мѣи мѣднѣ
 шны днѣ . іакоже не стала іа естѣи ни ни иже
 бѣ бѣла на и грѣшна жена . и тѣкмо іако по ка
 ле и по стѣсе . ѿ стѣсе и по стѣсе ѿ бѣа и цѣ іакъ .
 и по е стѣе грѣшнѣи покаяніе хоішъ по едѣти днѣ
 любыи ници . и се гора днѣи мѣи бѣолюкѣе ваши .

ШНЕРЪ МЪИ

ПОСЛУШАИТЕ СЛОВА СЕВЪКЪСАИ КЪ ПРИСЛАЖИЕ МЯ ·
 ДАРА ЗЪАГЪЕТИ НА КИ КЪ БИШЕ · КОЛКО КЪ ЗЪАГЪ
 ЕТА ПОКЛАМЪ ТАКЪ · КЪ СТРАНИЦА СЪ ГИНСКЪЕ ·
 КЪ КЪ КЪ СЪЩЕ И ИНОКЪ ЗЪОСИ МА ПАКЪ СЪ МЪ · КЪ ШЕ
 СТАРЦЪ ТЪ · КЪ ИМО ЗЪА ДОБРО ДЪ ТЕЛЪ · ИТОЛКО КЪ
 ГОВЪНИ КЪ ДОБРО ДЪ ТЕЛЪ · ЕЛИКО МЕЛОЗЪИНОЦЪ
 СЪ ОУКЪ РЪА И КИ МОНАСТЪРЪ · ПОУДОЖААХЪ ИМО
 ТАЦИ ПОСЛУШАИТЕ СЛОВА СЪ ОУ СЪ СТАРЦА ТОГО ·
 СЪШКОРЪ КЪ ШО МЪ МОНАСТЪРИ · И ЖЕ КЪ ШЕ Ч
 ДЪШЪ И ПЪРЪА КЪ · ПОШО ПЪРЪА ДЪ СЪ МЪ ПОМЪШЛЕ ИЕ
 ШАКО КОЕ · ТАКО СЪА СЪ КЪ РЪ ШЕ Т СЕ КЪ ТО СЪ ЖЕ ПОВЪ И
 ШИ МЕНЪ КЪ КОЕ КЪ ЛОННОУ КЪ КОЕ · ЕЛИКО ТО И ЖЕ
 НИКОГА НЕ ТРЕБЪ ДЪ ЧЪ ИТИШО · НЪ СЪ КЪ КЪ СЪ КЪ РЪ
 ШЕНЬ · ЕЛИ ЖЕ КЪ ТО КЪ ШЪ СЪ ГИНЫ · И ЖЕ МЕНЪ ПЪРЪА
 ИМОЖИ ВЪ ДОБРО ДЪ ТЕЛЪ · СЪА КЪ БИШИ МИ ПЪШЕ
 СТАРЦЪ · А ГЪА ГЪНЪА КИ СЕ И ГЪА СЪ МЪ · ЗЪОСИ МА · ДО
 КЪ РЪ И КЕА И ЦЕ СЪ И ШКО ДОБРО ДЪ ШЕ ЛЕН · И ПОН ДЪ
 И ШЪ СЪ РА ДЪ СЪ КИ РЪ КЪ · КЪ МОНАСТЪРИ И ЖЕ С
 ШАМО БАНЪ · А ДЪ ИШИ ИНЫ КЕА И ТАШИ КЪ ДОБРО
 ДЪ ШЕ ЛЪ СЪ ТЪ СЪ КЪ · ВЪ СЪА А ГЪЕ СЪ ТА РЪЦЪ · И ПОН ДЪ КЪ
 СЪ ИМО МОНАСТЪРИ · И КЪ ЛОЖИ МЕА И Е И СЪ СЪА МО
 ОБЪ ТА И ЖЕ И МЪ А ДЪ ИНОЦЪ СЪ ИИ · ТАКО ШЕ ТИШО
 ПЕА И И КЪ И СЪ ОЖАА ДЪ ВЪ ИШЕ ИШИ И КЪ ШО КЪ СЪА ·
 КЪ · И СЪШКО РАА ДЪ ШАМО · А ЖЕ ДО ПЕЛЕЦЪ КЪ ТО
 ПОСЪЕ · ПО ОБЪ ТА Ю ЖЕ БЪ О МОНАСТЪРИ КОМУ · И
 ЗЪА ДЪ Е И СТАРЦЪ ЗЪОСИ МА · И ПЪРЪА ШЪ СЪ РА ДЪ СЪ КИ И И

Радост вываеѣ на ѱвсы во единѡм грѣшнице каѡшмисе. Зборовите на ѱвсы авторката погрешно ги прочитала од микрофилмот како, „или выеѣ“ (в. Р.У.-Ск. стр. 17 и слика 7, р. 14) и така ги превела. Но потешка граматичка грешка е што го членува зборот во единѡм „заради единствениот (грешник)“. Овие зборови се, всушност, земени од седмиот стих на 15 глава од Евангелието по Лука. Во превод овие зборови од поуката гласат: „Радост има на небото заради еден грешник што се кае“. И во грчкиот текст на Дамаскин Студит: *χαρὰ γίνεται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοῶντι*: изразот ἐπὶ ἐνὶ не е членуван и значи за *еден*, а не за *единствениош* (грешник).

„Ако ти умре дете, благодари му на Бога којшто ти го дал и пак го прима. Прослави го Бога којшто избрал *јолема јринова*“ (стр. 52, подвлеченото наше!). Вториот дел од овој текст кај Григориј Пелагониски гласи: прослави ба иже избра вол’шее соугѣдъ. Зборовите вол’шее соугѣдъ се преведени произволно со *јолема јринова*. Овде не е разбран компаративот вол’шее од кој зависи генитивот партитивен соугѣдъ. Преводот треба да гласи: „кој го избра подоброто од соседите“, грчки: *ἔπου ἐδιάλεξε τὸ καλλίτερον (sic!) τῆς γειτονίας* т.е. „подоброто од соседството“. Тука не станува збор за никаква принова.

9. Најлошо се предадени оние места, каде што покрај лексичките или граматичките грешки не се разбрани синтаксичките и стилистичките целини на текстот. Ке приведеме неколку примери и од овој вид:

Во поуката на погребение (стр. 54) читаме: „И после, љубезни, *ке не снема и нас*, туку да видиме и понатаму“ (подвлеченото наше!). Двата дела на оваа реченица не се поврзани логично. Во што е причината? — Словенскиот текст на Григориј Пелагониски гласи: и прочие, љубимници, не станем тѣкмо до здѣ, нѣ да видимъ и понапѣдъ, што претставува буквален превод од грчкиот: *Καὶ λοιπόν, εὐλογημένοι Χριστιανοί, μὴ στεκώμεθα μόνον ἕως αὐτοῦ, ἀλλὰ ἄς ἰδοῦμεν καὶ παρέκει* т.е. „Впрочем, благочестиви христијани, *да не засѡанеме* само довде, туку да видиме и понатаму“. Реторските зборови: не станем тѣкмо до здѣ, нѣ да видим и понапѣдъ, често се повторуваат во словата на Дамаскин Студит. Тие се сосема добро сфатени и преведени не само од Григориј Пелагониски, туку и од неговите помлади следбеници. Меѓутоа, преводот на Угринова-Скаловска: „*ке не снема и нас*“, нема апсолутно никаква врска со горните зборови, со кои авторот им се обраќа на слушателите за да им го задржи вниманието на предметот за кој расправа.

Во истата поука (стр. 54) не е сфатена реченицата: „Добрите пријатели се сиромаси“. Со ова реченица се потсилува мислата дека само делата на милост можат да му помогнат на човекот и затоа фигуративно е речено: „Сиромасите се добри пријатели што *ке не* одведат во царството небесно, сп. *καλοὶ σύντροφοι οἱ πτωχοὶ εἶναι* нѣ *μᾶς καθοδηγήσουσιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. По истиот ред на зборовите ова е сосема точно преведено од еп. Григориј: *Добры друзѡвы ниши сѣтъ, да нас наставеѣ въ цѣство ѱвсно*. Подмет во реченицата е *си-*

ромасиѝе, а добри ѱријашѝели е именски дел од предикатот. Тоа може да се сфати и од контексот без многу труд.

„Да не си ги откриваме главите и со тоа да не ја срамоѝиме Христѝоваѝа ѝлава“ (стр. 52, подвлеченото наше!). Точниот превод гласи: „да не ги откриваме нашите глави и да го посрамуваме Христа, главата на сите“, како што е и кај Григориј Пелагониски и во грчкиот текст на Дамаскин Студит: не ѱкриваемѝ главы наше и посраммаемѝ Хѝ, главоѝ вѝгѝκη . . . και ѝντροπιασωμεν τον Χριστον, την κεφαλην ѝλων.

Не е разбран ни изразот доѝшеβοѝрѝесе, грч. ѱυχομαχѝωσιν. На стр. 53 читаме: „Многупати, и коѝа душѝиѝе се боратѝ, некои скакаат . . . и сакаат да избегаат од смртта“. Овде наполно би одговорил народниот израз „се бори со душа“ (во претсмртна агонија). Тука се опишуваат луѓе во претсмртна состојба. Тие „се борат со душеите“, како што се гледа уште појасно од грчкиот текст: ѱυχομαχѝωσιν.

Во преводот на Угринова-Скаловска погрешно е предаден описот на страшниот суд со антитези (стр. 55) и измената е мислата на Дамаскин Студит, изразена поетски:

αλλοѝιμονον εѝς τους ѝμαρτωλους·
 ѝταν οѝ δѝκαιοι στεκωνται ѝκ δεξιѝων του Θεοѝ,
 και ѝκεѝνοι λυποѝνται·
 ѝταν οѝ ѝμαρτωλοѝ κλαѝουσι
 και οѝ δѝκαιοι χαѝιρονται·
 ѝταν οѝ δѝκαιοι χορευѝουσι,
 και οѝ ѝμαρτωλοѝ δѝρνονται·
 ѝταν οѝ δѝκαιοι εѝναι εѝς κατѝψυχοѝν λειμѝωνα,
 και οѝ ѝμαρτωλοѝ εѝς τον φοβερον χειμѝωνα·
 αλλοѝιμονον εѝς τους ѝμαρτωλους·
 ѝταν οѝ δѝκαιοι δοξѝαζονται·
 και οѝ ѝμαρτωλοѝ καταδικѝαζονται²⁵ . . .

Интересно е да се одбележи дека Григориј Пелагониски, кој настојувал буквално да ја предава содржината на словата, го копира Дамаскин Студит и во формата, па наместа и кај него се забележува и ритам и рима:

Оѝвы мнѝк на грѝшныѝѝѝх!
 вѝгда праведны стоѝють ѝ дѝсноѝю Бѝ,
 и ѝны скрѝбѝлюѝт.
 вѝгда грѝшныѝи плачѝютѝе,
 и праведны радѝѝютѝѝ.
 вѝгда праведны ликѝѝѝѝѝе,
 и грѝшныѝи ѝѝѝѝѝеѝе.

²⁵ Дамаскин Студит е автор и на стихови: *Елеѝѝја за Усѝение на Боѝородиѝа*, поемата: *Прегзнаѝи за дожд и ѝѝѝар сѝорег ѕвездиѝе и месечинаѝа*, а и прозните дела му се поетични, како што видовме.

огда праведници бѣдѣтъ въ прохладженіе,
и грѣшници въ страшною зымоу.
Оубы мнѣ на грѣшники!

огда праведницы прославляются,
и грѣшницы осуждаются . . .

Еве како е тоа преведено од Угринова-Скаловска:

„Тешко на грешниците! Кога стојат праведниците од десната страна на Бога, тие жалат. А кога плачат грешниците, праведниците се радуваат. Кога праведниците ликуваат, грешниците тажат. Кога праведниците седат во ладовина, грешниците ќе бидат во страшен студ. Тешко на грешниците! Кога праведниците ќе се прославуваат, грешниците се осудуваат“... (стр. 55).

Полисиндетонот во овој контекст на Дамаскин Студит и Григориј Пелагониски има посебно значење. Тој ѝ придава посебен колорит на сликата за страшниот суд. А со изоставањето на сврзникот и помеѓу антитезите, преводот на Угринова-Скаловска ја искривува поетската слика на Дамаскин Студит и предава сосема други мисли. Од зборвите:

„А кога плачат грешниците, праведниците се радуваат итн.“ произлегува дека „праведниците се злорадосни, а тоа не сакал да каже ни Дамискин Студит, ни Григориј Пелагониски.

Не се разбрани антитезите ни на стр. 50. Ова е всушност едно од најконфузните места во преводот на Угринова-Скаловска:

„Смртта станува страшна за тие што ја бараат сиромаштијата, а животот станува мил за тие што го немаат најпотребното, и овој свет мил за сите, таму станува заборавен“.

Овие се многу значајни зборови на Дамаскин Студит: *ὁ φόβος θανάτου γίνεται ἐπιθυμητὸς τοῖς πτωχοῖς, ἢ ζωῇ, ἢ ἀγαπημένῃ, γίνεται εἰς τοὺς ἀναγκασμένους μισημένῃ, καὶ τὸ φῶς ἐτοῦτο τὸ ἀγαπημένο εἰς ὅλους, γίνεται εἰς ἐκείνους συγχυτὸν*²².

Ова е буквално преведено од Григориј: *страшною смрćuть* (и на други места кај еп. Григориј основната акузативска форма се употребува во номинативска функција како подмет) *бываеть желающе нищетоу* (дат. *тоῖς πτωχοῖς*), и живот *любвми*, *бываеть въ потребнѣишимъ ненавидимн*, и свѣтъ *сѣи любвми въ всѣхъ*, *бываеть въ мнѣхъ забывающе*²².

Точниот превод гласи: „Страшната смрт станува пожелувана од бедните, милиот живот им станува омразен на оние што оскудеваат, и оваа светлина, сакана од сите, за нив станува одвратна (погубна)“.

Овие зборови претставуваат дел од една опширна компарација помеѓу, од една страна, немилосрдноста на богатите и горделивоста на силните (NB поуката е изговорена по случај погребението на некој големец!), кои јадат, пијат и се веселат, а од друга страна, сиромашите, гладни и жедни Христови слуги, кои ја бараат и пожелуваат страшната смрт, тие го намразуваат милиот живот поради немаштијата, а светлината, сакана од сите, за нив е темнина.

Целата поука, а посебно ова место, претставува силен протест против социјалната нееднаквост, глас, упатен против богатите и силните поради нивната немилосрдност, а во заштита на сиромасите. Ете зошто Дамаскиновите слова му биле така омилени на измачениот и онеправдан народ под турското ропство и во продолжение на околу три и пол века тие му станале најомилената лектира — поучна, утешна и забавна.

Меѓутоа, на одделни места од преводот на Скаловска не може да се стекне вистинска претстава за содржината и формата на овие слова. Зар ќе можеа проповедите на Дамаскин Студит да одиграат толку значајна улога во културната историја на балканските народи, ако беа по содржина и форма такви, какви што ни се наместа претставени со овој превод? Тие не само што пропагираат напредни идеи, ами имаат и своја литерарна и уметничка вредност. Треба да се одбележи дека Григориј Пелагониски, којшто ја предава точно содржината на Дамаскиновите слова, со исклучок на еден ограничен број на погрешно разбрани зборови и изрази, успеал до голема степен да се доближи и до стилот на Дамаскин Студит. А во преводот на Угринова-Скаловска наместа се губат типичните особености на Дамаскиновиот стил: емоционалност, раздвиженост, сликовитост и богатство на неговиот јазик. Ако овие особености можеле да бидат до голема степен сфатени и изразени во старите преводи, толку повеќе би требало тие да бидат одразени во современите, поставени на научна база.

10. Како што одбележивме (т. 2), при иследувањето на дамаскинарската книжина секогаш треба да се има на ум фактот дека е таа преводна, па затоа оригиналот од којшто е таа преведена, треба да служи како контрола²⁶. Нагласено беше (тт. 5 и 9) дека и кај Григориј Пелагониски има наместа погрешно разбрани и преведени зборови. Следователно, ако се преведува само од неговиот превод, без консултирање и на оригиналот, грешките ќе се повторуваат, а понекогаш тие можат да доведат и до поголеми промени во текстот.

Угринова-Скаловска во неколку случаи оправдано интервенирала во Григоријевиот превод, укажувајќи на некои грешки, главно, познати од поранешните иследувања. Но во словата што ги преведува има и други вакви случаи (сп. горе т. 5 за интерпретацијата на зборот *жетиџаџа*), тие се така пренесени во нејзиниот превод, при сè што јасно се гледа дека на тоа место текстот е оштетен.

Ќе одбележиме уште неколку вакви примери со цел да се види дека еден преведен текст не смее да се зема како неприкосновен за база на нов превод. И тука е неопходно иследувачот да пројави критичен однос (палеографски и јазичен) кон текстот од кој преведува и го интерпретира. Критичниот однос бездруго ќе го упати и на споредби со ори-

²⁶ При тоа треба да се забележи дека има извесни разлики и варијанти во различните изданија на Ф., сп. горе бел. 22. Затоа треба да се води сметка од кое издание е извршен преводот и споредбите треба да е вршат пред сè со него.

гиналот. Ваквиот начин на работа е дотолку повеќе неопходен, ако однапред се поставила задача да се објаснуваат нејасните места.

Зборот *ἐλεεινός* „жалосен, мизерен, ужасен“ кај Григориј Пелагониски е преведен „безмилостив“ (на друго место расправаме како доаѓало до вакви грешки кај Григориј, сп. статијата *Григориј Пелагониски како преводач од грчки*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, т. 23, 1971, стр. 447—478). Значењето *безмилостив* за овој збор е пренесен и во преводот на Угринова-Скаловска, сп. стр. 50: „За оној што е овде горделив, таму нема милост“ за ктo зде величави, тамo *безмилостив* превод од *ὅστις ἐδῶ εἶναι ὑπερήφανος, ἐκεῖ ἐλεεινός*.

Овде се дава опис за тоа кој како изгледа при смртта. „Каде е таму царскиот привид (привидџни *φαντασία*, а не *изглед* У.-Ск.), надменоста на кнезовите? Каде е немилосрдноста на богатите, каде е лицемерноста на судиите, каде е убавината (не *добрина* У.-Ск.) на младоста, . . . каде е младичот неразумен којшто се надева дека ќе живее многу години? . . . Впрочем, за тој што е овде горделив, таму (т.е. во смртта) е за жалење (а не *нема милост*, У.-Ск.).

Слична мисла е повторена подолу, стр. 54: „Гледајте, љубезни, *безмилостив* *ѝризор* (подвлеченото наше, наместо *жалосен ѝризор*), *θέαμα ἐλεεινόν*, се зборува пак за смртта и се повторуваат прашањата: Каде се очите што намигнуваа злобно? Леле, се затворија! Каде се косите начешлани и бојадисани?“ итн.

Основното значење на глаголот *μαρτυρῶ* е „сведочи“. Тоа го знае еп. Григориј и така го преведува овој глагол. Во интранзитивна смисла глаголот *μαρτυρῶ* значи „поднесува мачење, маченик е“, а од него изведениот глагол во новогрчкиот *μαρτυρεύω* со транзитивна смисла означува „измачува“. Меѓутоа кај Дамаскин Студит се среќава глаголот *μαρτυρῶ* употребен и со транзитивно значење „измачува“ (доколку на тоа место нема печатна грешка наместо форми од *μαρτυρεύω*). Тргувајќи од објавениот текст на Дамаскин Студит, Григориј Пелагониски точно го преведува зборот *μαρτυρεῖ* со *свѣдѣтелствоуѣ*, макар што со ова значење не се добива јасна смисла на текстот.

Зборовите на Дамаскин Студит *δὲν βλέπεις τί κακόν μᾶς ἀπαντεχάινει*; *τί θηρίον ὁ θάνατος μᾶς μαρτυρεῖ*; кај еп. Григориј се преведени: *не зрши ли кое зло нас ошнждаетъ*; *коя звѣрска смъртъ наша свѣдѣтелствоуѣтъ*; од каде што Угринова-Скаловска преведува: „Не гледаш ли какво зло нас нè очекува? За какви сверства нашата смрт сведочи. . .“ (стр. 52). Поради значењето на *μαρτυρεῖ* (кое, како што спомнавме, можело да биде и печатна грешка во првото издание на Θ., наместо *μαρτυρεύει*?), Григориј отстапил од образецот на првата реченица: Именката *θηρίον* „свер“ со прашалната замена *τί*, што напoлно одговара на *τί κακόν* од првата реченица, тој ја преведе со придавка: *коя звѣрска*, а објектот *μᾶς*, овде е сфатен во присвојна смисла и преведен *смъртъ* наша. Угринова-Скаловска тргнувајќи од преводот на еп. Григориј „свѣдѣтелствоуѣтъ“ за да ја дотера реченицата, внесе во неа уште поголеми промени: „за какви сверства нашата смрт сведочи“, кое е нешто сосема друго од она што сакал да каже Дамаскин Студит. Точниот превод на

местото гласи: „Не гледаш ли какво зло нас нè очекува? Каков свер, смртта, нас нè измачува?

При описот на пеколот кај Угринова-Скаловска (на стр. 55) читаме: „Какво ли е тоа место на кое се слуша плач и скрцање со заби и што се вика Тартар? Тоа е такво место на кое и самиот ѓавол скрца, гледајќи го. Леле, како се родил неизјасливиош ојон, кој јори, а никојаш не свети (подвлеченото наше!). И овде има обид да се дотера расипан текст кај Григориј Пелагониски, но наместо да биде поправен, тој е дорасипан. Кај еп. Григориј текстот гласи: какво еџь родство огна негасимаго, идеже горитъ и никогда же не свѣтитъ, превод од: ποταπή εἶναι ἢ γέεννα (sic!) τοῦ πυρός τοῦ ἀσβέστου, ὅπου καίτε ποτὲ δὲν φωτίζει; Γέ-εννα е долината Хином крај Ерусалим, каде што се фрлале отпадоци и бавно горело губрето. Сликата е земена во Евангелието како персонафикација за местото на казните во идниот живот (сп. Мат. 10,28 и др.). Понекогаш зборот γέεννα се дава и во Евангелието со епитетот τοῦ πυρός (сп. Мат. 5,22), т.е. *иеена оинена*. Меѓутоа, зборот γέεννα, кај Дамаскин Студит предаден само со едно -v-, еп. Григориј, или некој од неговите помошници, го прочитал γένεα повогрчки γενιά „род, родство, поколение“ и така го превел. Во спомнатата статија, објавена во Годишниот зборник на Философскиот факултет 1971, стр. 470, е одбележан ваквиот превод на овој збор. Тој е прво допуштен во зборот за Пасха, а потоа се провлекува и понатаму.

Но независно од ваквите пропусти, преводот на еп. Григориј има свои високи вредности. Наместа во овој превод нашле израз ретки поетски остварувања и тоа би можело да биде посебна тема за иследување. Најголемата вредност на овој превод, кој кај нас одиграл важна културно-историска улога, без сомнение е неговото лексичко богатство.

Григориј Пелагониски добро ја познавал нашата стара книжнина и книжевно лексичко благо. Добро го сфатил и начинот на пишување кај Дамаскин Студит, кој цитирал текстови од Библијата и други автори во оригинал на постар јазик (хелинистички којнѐ или старогрчки), а објаснувал на новогрчки. Во употребата на сининими од стари — книжевни и нови — говорни зборови и форми, Григориј отишол дури и подалеку од Дамаскин Студит, како што покажавме на друго место²⁷. Еп. Григориј му подражавал на Дамаскин Студит и во образувањето на нови зборови. Неговиот превод содржи многу интересни новообразувања, сложени од старословенски зборови. Иако Григориј живеел релативно доцна, XVI век, неговиот превод содржи лексички материјал од особена важност за црковнословенскиот, па и за старословенскиот. Не само кај него, ами и кај неговите следбеници зборот *доброша* значи *убавина*, а не *добрина*, *мирь*, значи свет, а не мир, *свѣтъ* значи *свѣтлина*, а не свет, *ѣрьсѣѣ* значи *земја*, а не прст и др.

Водејќи сметка токму за тоа лексичко богатство кај еп. Григориј, пред околу 15 години, кога се организираше работата околу

²⁷ Сп. *Некои лексички особености во Македонскиот ѣред на дамаскиноѣ*, Македонски јазик год. XV, 1964, стр. 91—99; *Крински дамаскин*, стр. 178—203.

ексцерпирањето на македонските ракописи за новото издание на Старословенскиот речник, беше предвидено за оваа цел да се земе и обемиот труд (од преку 1000 ракописни страници) на Григориј Пелагониски. Неговиот превод на енциклопедиското дело *Θησαυρός* од Дамаскин Студит содржи дури и поинтересен црковнословенски лексички материјал, отколку некои ракописи на средновековни автори, кои механички препишувале позната содржина од црковни книги. Не можам а да не напомам на ова место дека би било штета не само за македонистиката, ами и за целата славистичка наука, ако остане неискористено лексичкото богатство од преводот на еп. Григориј за новото издание на Црковнословенскиот речник.

*

11. Би биле необјективни ако на книгата „Дамаскини“ ѝ одречеме секаква вредност. Како што истакнавме во почетокот (т. 2), со самиот факт што таа содржи избрани дамаскинарски текстови подредени во хронолошки ред, овде нагледно ни се претставува каква улога одиграла оваа книжнина во трансформирањето на нашиот писмен јазик. Но, како што видовме, книгата не е и без некои слабости. Во овој напис одбележивме по неколку примери на неточна интерпретација и транскрипција, погрешен превод и други пропусти со цел да покажеме дека и оваа материја (дамаскинарската книжнина) бара посериозен и постудиозен приод како по однос на јазикот и палеографијата, така и кон нејзината содржина. Вакви очевидни грешки сигурно немаше да бидат допуштени ако авторот се послужеше со контекстуалниот и компаративниот метод. Исто така, со една постручна рецензија во случајов би му се помогнало и на авторот да ги избегне грешките, а и едицијата „Од македонското книжевно наследство“ би добила многу во квалитетот. Оваа интересна книга наскоро може да дочека и второ издание. Нејзината вредност би била далеку повисока, ако при ревизијата се земат под внимание и горните белешки.

Petar Hr. ILIEVSKI:

CONTEXT AND INTERPRETATION OF DAMASCENUS STOUDITES' SERMONS

(S u m m a r y)

I

1. The literature called „Damaskini“ played an important role in the early stage of the development of the Macedonian literary language, i. e. during the period from the XVI—XIX century, when the other contemporary south-east Balkan languages were also developing on folk ground. As we can see from the mediaeval Macedonian manuscripts, vernacular elements began to penetrate into the literary Church-Slavonic language after the XII cent. However, these so-called substandard elements, admitted sporadically in the cases of insufficient knowledge of the literary language, could cause no essential structural change of the official language. Such a change was made by the „Damaskini“ literature, born under special political and cultural conditions during the Turkish domination, and inspired by Damascenus Stoudites' ideas that one should write in a language understandable to the people.

The first translation of Damascenus Stoudites' collection of sermon *Θησαυρός* was made by Gregorius, bishop of Pelagonia and Prilep, in the middle of the XVI cent. He used Church-Slavonic with elements from the south-west Macedonian idiom. This gave an impulse for introducing more colloquial and dialectal features in the later modified copies of „Damaskini“. Thus, the collections, called „Damaskini“ from the XVIII and XIX centuries represent a new step both in the contents and the language of this kind of literature. Shorter versions of Damascenus Stoudites' sermons alone, or together with sermons by other church fathers and original compositions in the same spirit, appeared in a dialectal variety and spread as educational and diverting literature of our people.

2. The „Damaskini“ texts alone, arranged in a chronological order, are very instructive. Through them one can see the process of a slow, gradual transformation of the language from the archaic Church-Slavonic into the colloquial and dialectal speech. In spite of all the dialectal diversity, the „Damaskini“ literature succeeded in legalizing the spoken language in the literacy. Step by step it has also contributed to the development of the literature on a superdialectal basis. Therefore the editions and studies of these texts provide valuable data from the history of our literature and the development of the literary Macedonian language.

But it is to be noticed that the editions of these texts, especially when accompanied with commentaries and explanations, need a serious and studious approach. They have to be based on sound methodological principles, necessary for every scientific work. It has long been known that one of the best ways to investigate this literature is to use the contextual method, combined with the comparative one, and above all a critical attitude to the texts is obligatory

at every step of the investigation. Every dubious word in these texts can be explained through the comparison of the recent with older Slav manuscripts, as well as with the Greek original text by Damascenus Stoudites, from which they have been translated. If these principles are not observed, errors and misinterpretations of every kind are inevitable.

The newly published book *Damaskini* by Radmila Ugrinova-Skalovska in the eminent series „From the Macedonian literary heritage“, Makedonska kniga, Skopje 1975, gave the author of these lines reason to write this article. He highly estimates the idea of editing a selection of Damascenus Stoudites' sermons from the Macedonian version of the XVI—XIX century. But he could not agree with some interpretations and translations of these texts, contained in the book mentioned above. In the following article the author examines some of these interpretations and tries to demonstrate how one can reveal the exact meaning of a doubtful word or phrase with the help of the contextual and comparative methods.

II

Trivolija, Vrija, „varijacija“

3. The word *Trivolija* appears in the sermon on St Demetrius from the manuscript FF M-I-5. It is explained by the author of the book *Damaskini* as a place-name and identified with *Tripolis*, a town in Phoenicia. However, on the basis of the contextual and comparative method the writer of this article found that instead of *Trivolija* in this manuscript, in Gregorius' translation as well as in the Greek text of Θεσσαυρός, the word *Trivounalion* occurs. Then he explains how the name *Trivounalion* 'court of justice, tribunal' became *Trivolija*. In the Greek form Τριβουνάλιον, from Lat. *tribunal*, *-alis*, he detects:

a. a phonetic change of the voiced dental stop *b* into *v* (a feature which can be traced in Greek from the classical times);

b. a morphological adaptation — in Greek with the suffix *-ion*, very likely from δικαστήριον, added to the Latin word *tribunal*, and in the Macedonian Slav version of the XVIII cert. *Trivo(una)lia* the accusative form in *-ija* (cf. *Erkoulja*, *Dimitrija*, *Leontija*, etc.) from the nouns in *-ios/-ion* was used (the use of the accusative as a general form is a well known morphological peculiarity in Greek since Hellenistic times);

c. in the form *Trivolija* there is a scribal error, a dropping of the second part of the diphthong *-o(u)* — and the syllable *-na-*; the scribe of ms FF M-I-5 often drops syllables especially in foreign words, cf. e. g. *Navodonosor*, instead of *Navouhodonosor*, the dative *Sirimou*, instead of *Seljinahirimou*, or with metathesis *Vlatasar* instead of *Valtasar*, etc.

Thus, *Trivolija* does not mean *Tripolis*, but it is a corrupted form of *Trivounalion/Trivounalija*, a microtoponym in Thessaloniki, meaning 'court, law-court'.

4. The word *Vrija* also appears in the sermon on St Demetrius in the same manuscript. It is identified by Ugrinova-Skalovska first as a place-name of the town *B/Ver(ija)* in Northern Greece, and later it is brought into connec-

tion with *Phrygia*, explaining the phrase *pristanište afrigisko* as 'Phrygian harbour', not taking into consideration the fact that Phrygia lies inland, not on the coast.

From the contextual and comparative analysis one can see that this word stays instead of *Afrika* and *Afrikiski*, *Afrigiski*. As in *Trivolija*, in this case it is also interesting how the form *Vrija* came from *Afrikija*, *Afrigija*. — In the form *Vrija* there is a phonetic change of Greek φ into ν, and the word is shortened by two syllables: the initial one and an internal syllable are omitted by the scribe.

a. During the Roman period the Greek aspirate stop φ became a fricative *f* (cf. Φάβιος, Φλαμίνιος), and later an interchange between *f* and *v* appeared in Greek. In the Macedonian spoken language there is quite often a replacement of *f* with *v* in foreign words, e. g.: *vičor*, instead of *fičor* (in cattle-breeding terminology), *vurna*, *v'stan*, *vrangi*, *vrengija*, *Vana*, etc., instead of *furna*, *fustan*, *frangi*, *frengija*, *Fana*, and an opposite interchange in Slav words, e. g. *ofčar*, *pojdoč*, instead of *ovčar*, *pojdov*, etc. In the manuscript FF M-I-5 this feature can also be noticed, cf. *vrenskaja zemlja*, which alternates with *frenska zemlja*.

b. The dropping of the initial syllable, especially when it is a vowel, is not an isolated peculiarity of this scribe, cf. the personal name *Sodran*, instead of *Asordan* (f. 62') with the omission of the initial *A-* and the metathesis of *-rd-* into *-dr-*.

Thus, the word *Vrija* can be explained as a corruptela of *Afrikija*, *Afrigija*.

5. In the 15th sermon of Gregorius' translation there is a sentence: *mala žetva i vŕsa ouvĕdaetŕ*, which is translated literally by the author of the book *Damaskini* and explained as a „variation“ of the Gospel of Mattheus IX, 37. But in the original text of Damascenus Studites the word *žetva* 'harvest' here does not exist: ὀλίγη θεραπεία, καὶ ὅλα καταχλοῦνται. The word *θεραπεία* 'service, grace, favour' had been very likely read by Gregorius as *θέρισμα* 'harvest', and translated with *žetva*, or it was translated by Gregorius with *žrŕtva*, but some of the later copyists have changed it to *žetva*. This example clearly shows how, without a criticism of the text, the interpreter cannot explain doubtful points, as he is in danger of building castles in the air. In any case the word *žetva* is not authentic, and the explanation as a variation of a verse from the Gospel is devoid of foundation.

From these and other examples of wrong interpretation one can see that the interpreter of the „Damaskini“ texts must be very cautious in his exegetic work.

III

Translations from translations of Damascenus' sermons

6. It has already been mentioned that the first translation of Damascenus' Θεσαυρός by Gregorius was on Church-Slavonic grounds. Although numerous elements of the vernacular were also included there, its language

was not understandable for a great number of listeners. Therefore, later, probably beginning with the XVII cent. new translations, or rather paraphrases, were made in a mixed language, but now on the grounds of the vernacular.

As the archaic Church-Slavonic of the XVI cent. is not comprehensible to a wider circle of contemporary readers, Ugrinova-Skalovska was perfectly right to translate two sermons of Gregorius' translation (27th - about St Maria of Egypt and the 15th — instruction on the funeral of a nobleman) into the Macedonian literary language. In some places her translation is correct and well done, but there are some cases where the thoughts of Damascenus Stoudites and Gregorius are distorted by various misunderstandings. The main reason for nearly all the mistakes is that she has ignored the fact that Gregorius' language is a mixture of Old-Slavonic and the spoken language of that time. The mistakes, which result from this attitude, can be classified into three groups:

- a. lexical,
- b. grammatical and
- c. syntactic-stylistic.

7. As it is dangerous to explain doubtful words and identify them with other ones taking their superficial similarity as a decisive factor, e. g. *Trivolia* — *Tripolis*; *Vrija* — *B|Verija*, etc., thus it is risky in the translation from archaic into contemporary language to give today's meaning to some Old-Slavonic words, used in the literature of the XVI cent. Thus, in the book *Damaskini*, *dobrota* is translated with *dobrina* 'goodness', instead of 'beauty'; *mirъ* — with *mir* 'peace', instead of 'world'; *svěť* — with *svet* 'world', instead of *svetlina* 'light'; *perstъ* — with *prst* 'finger', instead of 'dust', 'earth'; *ne<na>-vidimъ* — with *nevideni* 'not seen', instead of 'hateful', etc.

Inadequate translation of certain words is sometimes due to their wrong transcription from the manuscripts, thus in the book *Damaskini* (Sermon 27, cf. fig. 7) the phrase *na n̄bsy* is read *ili bystъ* (p. 17), and translated *ili imalo* (p. 31) 'or there was'; instead of 'in heaven'; the verb form *sъradouioštihse* (Sermon 15, fig. 2 and 3) is translated *se lutat so nas* (p. 49) 'they are angry with us', instead of 'they rejoice with us'. The mistake is caused by the wrong reading of this word, very likely as *sъrdouštihse* (?!).

8. Distortions, caused by grammatical errors are even worse, cf. e. g. the sentence in the beginning of the 27th sermon: *toe svetye grěsi i pokaanye hoštou povedati dn̄sъ* (p. 17), which is translated: *Nejzinite sveti greovi i kaenje sakam da vi gi raskažam deneska* (p. 31), i. e. 'Today I would like to tell you about her holy sins and penitence'. In fact here 'holy sins' *sveti greovi* is a c o n t r a d i c t i o i n a d j e c t o, admitted because of the wrong connection of a genitive sing. *toe svetye* (the genitive possessive) with the accusative plur. *grěsi* and acc. sing. *pokaanye* (object of the transitive verb). The correct meaning of this sentence is: 'Today I would like to tell you about the sins and penitence of this saint'.

The sentence: *Avva Zosime, tebě podobaetъ blagosloviti me, jako jesi sveštennikъ... i moliši Boga radi iněh grěšěh*, also from the 27th sermon

(p. 19), is translated: *Oče Zosima . . . go moliš Boga zaradi drugi grevovi* (p. 33), i. e. 'you pray to God for other sins'. In the phrase *radi iněh grěsěh* there are two genetives, different in functions: *grěsěh* depends on the preposition *radi*, and *iněh* is a possessive genitive. But in the translation of Ugrinova-Skalovska they are taken together as a syntagma of a noun and attribute. This phrase in fact means: 'you pray to God for the sake of the sins of others', as it can easily be seen from the Greek text: παρακαλείς τὸν Θεὸν διὰ ἄλλων ἁμαρτίας.

9. Damascenus Stoudites' sermons were favourites on the Balkans over a period of about three centuries not only because of their interesting and rich contents expressed in the spoken language, but also because of their rhetoric and artistic value. The style of D. Stoudites is characterized by dramatic exposition, emotionality, picturesque comparisons and lexical richness. Gregorius of Pelagonia had a good understanding of all these characteristics and, with the exception of few misunderstandings of certain words, had successfully imitated D. Stoudites. However, in Ugrinova-Skalovska's translation there are places where the fundamental thoughts and intentions of D. Stoudites are very poorly expressed, because his syntactic and stylistic peculiarities are not well understood, e. g. *i proče, ljubimici, ne stanem tokmo do zdě, nъ da vidim i ponaprěd* — καὶ λοιπόν, εὐλογημένοι Χριστιανοί, μὴ στεκάμεθα μόνον ἕως αὐτοῦ, ἀλλὰ ὡς ἰδοῦμεν καὶ παρέκει — is translated (p. 54): „*i posle, ljubezni, ke né snema i nas, tuku da vidime i ponapred*“ 'and then, dears, we shall disappear, but let us look forward', instead of 'dears, let us not stop here, but let us look forward'. These rhetorical words are frequently repeated in D. Stoudites' sermons in order to keep the attention of the listeners on the subject discussed.

One of the most confused places is in p. 50. There the translator did not understand the poetical antitheses between rich and poor people, life and death, etc., which represent a strong protest of D. Stoudites against social inequality.

10. Further it is stressed that in the investigation and translation of the „Damaskini“ texts one must always have in mind the fact that it is translated from Greek and the original text should be consulted. There is evidence that some church authors of the XVIII and XIX centuries, in writing their short versions of D. Stoudites' sermons, along with the earlier Slav translations also used the Greek text. This practice is even more necessary for the new translations of the XX cent., otherwise some errors of Gregorius' translation will be duplicated and theories would be built on non-authentic words, as e. g. *žetva* instead of *milost*, *rodstvo* instead of *geena*, etc.

Although in Gregorius' translation there are certain misunderstandings of some words, the author of this article draws attention to his rich lexical stock of Old-Slavonic words. He thinks that the lexical stock of Gregorius' large work would be of considerable importance for the Slavists if it is exploited in the new edition of the Church-Slavonic dictionary.